

Vysoká škola ekonomická v Praze

Národohospodářská fakulta

Hlavní specializace: Národní hospodářství

**Nezaměstnanost za Velké hospodářské krize
v Československu. Různé pohledy na její řešení.**

bakalářská práce

Autor: Lucie Hložánková

Vedoucí práce: prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc.

Rok: 2009

Prohlašuji na svou čest, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a s použitím uvedené literatury.

Lucie Hložánková

Ve Vsetíně, dne 25. 5. 2009

Děkuji panu prof. PhDr. Ivanu Jakubcovi, CSc. za cenné rady, odbornou pomoc a metodické vedení při psaní bakalářské práce.

Abstrakt:

Ve své bakalářské práci na téma "Nezaměstnanost za Velké hospodářské krize v Československu" se budu zabývat otázkou, která je stále aktuální, tj. existence, růst a podpora v nezaměstnanosti na konci dvacátých a první polovině třicátých let. Jaký systém podpory v sociální situaci existoval v Československu za první republiky? Jak se situace změnila s příchodem Velké hospodářské krize? Jaký měla krize dopad na občany a na výši nezaměstnanosti? Stěžejní částí práce pak bude část zkoumající návrhy a koncepty řešení složité situace panující v zemi. S jakými návrhy na zlepšení přicházely jednotlivé politické strany? Vedla horšící se situace mezi občany skutečně ke stále větší podpoře Komunistické strany Československa? Měla hospodářská krize v Československu vliv na změnu politického smýšlení v zemi? Na všechny tyto otázky se budu snažit hledat odpovědi ve své práci. Budu se opírat o nejnovější odbornou literaturu a vydané prameny.

Abstract:

This thesis called "Unemployment during the Great Depression in Czechoslovakia" is based on still current question, which is the existence, growth and support in unemployment at the end of the 2nd and the first half of the 3rd decade of the 20th century. What kind of social system existed in Czechoslovakia during the First Republic? How the situation had changed when the Great Depression came? What impact had the Depression on Citizens and the growth of unemployment? Fundamental part of the thesis studies proposals and concepts of the solution of the complicated situation in the country. What were the proposals of particular parties? Did the worsening situation between Citizens lead to the bigger support of the Communist Party? Had the Great Depression in Czechoslovakia effect to the change of political meanings in the country? I will try to find all the answers for these questions in my thesis.

Klíčová slova:

nezaměstnanost, sociální politika, sociální péče, politické strany, gentský systém

Key words:

unemployment, social policy, social care, political parties, gent systém

Klasifikace JEL:

I380, N340, E240

Obsah:

Úvod.....	1
1 Problematika nezaměstnanosti v počátcích Československa.....	3
1.1 (Ne)existence nezaměstnanosti před vznikem ČSR.....	3
1.2 První poválečné sociální reformy jako základ nového sociálního systému.....	5
1.3 Překonání poválečné hospodářské krize v letech 1919 – 1924.....	7
1.4 Statistiky nezaměstnanosti v letech 1918 – 1924.....	9
2 Zavedení gentského systému a jeho problémy v počátcích hospodářské krize.....	11
2.1 Zlatá éra druhé poloviny 20. let v Československu.....	12
2.2 Nový pojišťovací systém se státním příspěvkem a jeho problémy.....	13
2.3 Nutnost novelizace gentského systému.....	18
2.4 Vývoj na trhu práce v období československého boomu.....	20
3 Velká hospodářská a sociální krize v Československu.....	23
3.1 Hloubka hospodářská krize a její dopady na nezaměstnanost.....	24
3.2 Hnutí nezaměstnaných a „sociální válka“.....	29
4 Návrhy řešení krizové situace a její skutečná opatření.....	30
4.1 Novelizace gentského systému podpor jako řešení problému.....	31
4.2 Idea obnovy hospodářských poměrů.....	35
4.3 Přínosy a návrhy politických vládních stran.....	37
<i>Československá sociálně demokratická strana.....</i>	<i>37</i>
<i>Československá národně sociální strana.....</i>	<i>38</i>
<i>Agrární strana.....</i>	<i>39</i>
<i>Komunistická strana Československa.....</i>	<i>40</i>
Závěr.....	43
Seznam literatury.....	45

Úvod

Velká hospodářská krize, jež začala pádem newyorské burzy v říjnu 1929, znamenala hluboký zásah do životů tehdejší společnosti. Jejím důsledkem byla změna politického smýšlení v řadě zemí, vedla k odklonu od liberálního pohledu na ekonomiku a zprostředkovaně dovedla také svět do druhé světové války. Problémy se vždy dotýkají nejvíce těch nejchudších a nejpotřebnějších, není proto divu, že se krize zobrazila především v řešení sociálních otázek. Práce hraje pro člověka z existenčních důvodů životně důležitou roli. Její ztrátou pak dochází ke změně jeho postavení, statutu ve společnosti a životní úrovni.

Je to letos přesně 80 let, kdy celým světem otřásla krize, a podobná situace nastává i v dnešní době. Slovo krize je opět skloňováno ve všech pádech a lidé se bojí o svá pracovní místa. Naskytá se nám tedy velká možnost poučit se z chyb minulých a lépe situaci zvládnout. Doba se však do určité míry opakuje a o tom nás přesvědčují i současné vlády, které se opět uchylují k regulačním a ochranným opatřením, kterými se vlády ve 30. letech snažily situaci vyřešit. Pod taktovkou ekonomické teorie Johna Maynarda Keynesa státy zvyšovaly své zadlužení s cílem pobídnout ekonomiku k expanzi. Jestli budou současná opatření úspěšná, ukáže čas. Stejně jako dnes, i před 80 lety se země musely vypořádat s vysokou mírou nezaměstnanosti. Jejím studiem se tak možná dokážeme vyvarovat tehdejších chyb, i přesto, že se ve společnosti mnohé změnilo. Lidé zůstali stále lidmi a jejich potřeba práce stále přetrvává.

Tato bakalářská práce je věnována sociálním otázkám a sociálnímu systému v rámci Československa v období první republiky, zejména otázce nezaměstnanosti, jejího vlivu na život obyvatelstva a zvláště pak opatřením proti jejím dopadům. Provádí analýzu tehdejšího systému pomoci a podpor v nezaměstnanosti a hodnotí některé návrhy na řešení krize v sociálním systému.

První kapitola bude věnována otázce existence nezaměstnanosti vůbec. Bude popisovat sociální systém ještě před vznikem samostatného Československa, první zákony na ochranu pracujících, poválečné sociální reformy v Československu a vstup první republiky do své tzv. zlaté éry.

Druhá kapitola se bude zabývat schvalováním, realizací a problematice tzv. Gentského systému podpor, jehož uvedení v platnost bylo oddalováno až několik let. Tato kapitola nastíní důvody tohoto zpoždění a uvede také jeho výhody a nevýhody v porovnání s jinými systémy.

Ve třetí kapitole bude již analyzována hospodářská situace v zemi, jejíž bezprostřední vliv byl i na oblast sociální. Kapitola bude věnována popisu příčin vzniku sociálního hnutí nezaměstnaných a nastíní některé změny smýšlení občanů.

Závěrečná kapitola práce pak bude věnována stěžejním otázkám řešení krizové situace. Naznačí pohledy jednotlivých stran na příčiny krize, její analýzu, způsoby zlepšení a dále také zákony, které byly schváleny a jaký vliv to vše mělo na politické rozložení sil v zemi a na změny nálad ve společnosti.

Jako zdroj čerpání mi bude sloužit především nejnovější publikace Jakuba Rákosníka s tematikou nezaměstnanosti za první republiky a dále pak díla dalších historiků z oblasti sociální. Ve své práci využiji také díla starších autorů a tvorbu samotných politiků a odborníků z dvacátých a třicátých let 20. století. Velkým přínosem k této práci budou také dobové záznamy z jednání poslanecké sněmovny ze stenoprotokolů Národního shromáždění republiky Československé.

1. Problematika nezaměstnanosti v počátcích Československa

Sociální problémy a otázky jejich řešení se poprvé objevily v období industrializace. S jejím postupem byli dělníci, rolníci, zemědělci a další skupiny pracujících nahrazeni stroji a přicházeli tak o možnost výdělku. Lidé se dostávali do nových situací a rizika sociálních problémů se tím více zvyšovala.

Meziválečná hospodářská krize měla dopad na všechny skupiny obyvatelstva, ať už v menším či větším rozsahu. Zasáhla také všechny oblasti společenského života. Přesáhla podobu pouhé cyklické krize a její následky byly citelné především v oblasti sociální. Přestože již byly do třicátých let zavedeny zákonné normy na podporu osob nacházejících se v sociální situaci, můžeme říct, že velká hospodářská krize a především její negativní dopady vedly ke vzrůstajícímu zájmu o tuto oblast.

Následující kapitola je věnována stavu sociální oblasti před první světovou válkou a v počátcích existence nového Československa.

1.1 (Ne)existence nezaměstnanosti před vznikem ČSR

Se zkoumáním problematiky nezaměstnanosti za éry Rakousko-Uherska a historicky vůbec je spjat také problém samotného slova „nezaměstnanost“. Koho tehdejší doba považovala za nezaměstnaného? Odkud se nezaměstnanost vzala? V historickém kontextu se dovídáme, že za nezaměstnaného byl považován prakticky jakýkoliv „pobuda“, žebrák či povaleč. Bylo tedy obtížné nezaměstnanost přesně definovat, jestliže byli nezaměstnaní zařazeni do stejné skupiny jako problematičtí jedinci. V Československu byla poprvé „určitým způsobem“ formulována až v rámci přijetí tzv. gentského systému.¹ Pozdější ministr sociální péče Jaromír Nečas v předmnichovském období Československa prohlásil, že za nezaměstnané nelze považovat osoby zaměstnané na nouzových pracích; osoby, které nepracují v zimě, osoby provádějící práce námezdní jen příležitostně a osoby již několikrát vykázané.² Je však paradoxní a pro člověka jednadvacátého století zcela nepochopitelné, že prvorepublikové Československo se obešlo bez zákonné a jasné definice nezaměstnanosti.

¹ Zákon o podporách v nezaměstnanosti č. 39/1934 Sb. z. a n.

² Nečas, J.: Nezaměstnanost a podpůrná péče v Československu, v Praze: Sociální ústav ČSR, 1938, s. 12.

Vždyť dnes, abychom se mohli zabývat nějakými otázkami v jakémkoliv oboru, je nutné a vyžadované přesné zákonné vymezení.

Zpočátku se nezaměstnanost jako fenomén týkala především skupin dělnictva. První zákony na podporu sociálně slabých či osob, které se vyskytly v tíživé sociální situaci vyžadující pomoc okolí, se týkala od počátku především dělníků pracujících v průmyslu.³

Až do 90. let 19. století nemůžeme v Evropě hovořit o soustavě péče o nezaměstnané. Existovala nějaká základní opatření, nikoliv však celkový systém pomoci a podpory. V tomto období však již dochází ke zrodu moderní a zcela nové sociální politiky. Dříve bylo řešení neblahých situací ponecháno výhradně na starosti obcím, v nové éře se ale již zvyšuje role státu v sociálních otázkách. Postupně se prosazovaly snahy dělníků a dalších skupin za větší podíl státu v oblasti sociální. Za úplný prapočátek zde můžeme považovat Francouzskou revoluci.⁴ V naší středoevropské oblasti to pak byl Pruský všeobecný zákoník z roku 1794.⁵ Skutečnost pozdního zájmu o péči o nezaměstnané je dána především tím, že masová nezaměstnanost se objevila v ekonomikách poměrně pozdě. Teprve v 80. letech 19. století se skutečně začaly prosazovat první zákonné normy. To souvisí s mohutným rozmachem průmyslu, který nastal po hluboké krizi v letech 1873 – 1879. Ta vyvolala růst počtu dělníků, přibývalo dělníků hlavně v těžkém průmyslu. S větší koncentrací dělníků vznikaly nové a vážnější sociální problémy než kdy dříve.

A jaká byla situace v sociální oblasti u nás ještě před vznikem Československa? Kdy bylo Rakousko-Uhersko poprvé ochotno a schopno přijmout první normy na ochranu svých občanů? Cesta k prvním zákonům o podpoře nezaměstnaných byla ještě dlouhá a její proces pomalý. Až do roku 1887 nebyla v Rakousku-Uhersku přijata žádná zákonná sociální norma, na rozdíl od ostatních evropských států.⁶ I tady však proces nebyl o moc rychlejší. Tyto první zákony se týkaly úrazového pojištění dělníků pracujících v továrnách, dolech, hutích, lomech, loděnicích a na stavbách. Zaváděly se také tzv. stravovací stanice. Pak přišel zákon o pojištění nemocenském.⁷ Avšak až do roku 1914 zůstávalo pojištění v nezaměstnanosti pouze ve stádiu příprav. Chybělo pojištění starobní a invalidní, pojištění proti nezaměstnanosti a u většiny

³ Více informací o problematice dělnictva a jejich nezaměstnanosti: Deyl, Z.: Sociální vývoj Československa 1918 – 1938, Praha, Academia, 1985.

⁴ Francouzské revoluce odehrávající se v letech 1789-1799 byla uskutečněna pod heslem „rovnost-volnost-bratrství“.

⁵ Rákosník, J.: Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938, Praha: Karolinum, 2008, s. 53.

⁶ Prvními sociálními otázkami se zabývaly organizace v Německu, ve Švýcarsku, ve Francii a v Anglii.

⁷ Jedná se o zákon č.33/1888 Sb. z. a n.

dělníků mimo průmysl i pojištění úrazové a nemocenské. Můžeme však říct, že předválečné „Československo“ bylo již plně připraveno na přijetí důležitých opatření.⁸

I přes nemalé snahy dělníků o prosazení sociálních zákonů dosažené výsledky nestačily potřebám rozvíjejícího se průmyslu. Do roku 1918 byly v Předlitavsku přijaty zákony o dělnickém úrazovém a nemocenském pojištění a o úřednickém penzijním pojištění. A nutno podotknout, že během první světové války bylo dělnictvo všech těchto vydobytých práv zbaveno.

1.2 První poválečné sociální reformy jako základ nového sociálního systému

Od závěrečné etapy první světové války se Evropou šířila revoluční vlna, která se nevyhnula ani Československu. Ve společnosti docházelo k radikalizaci politických myšlenek. V Československu jako nově vzniklém státě se prolínal prvek sociální s prvkem národním. Nepokoje vedly k větší pozornosti první československé vlády v sociální oblasti a ukotvení nových zákonných norem. Pod tlakem zdola byla přijata série sociálních reforem.⁹ Podle pozdějších událostí můžeme dát za pravdu masarykovskému „svět jde do leva“.

Sociální politika jako celek se v novém státě rozvíjela jako poměrně nový fenomén. V teorii se dělila na stoupence tzv. širšího a užšího pojetí sociální politiky. Představitelé užšího pojetí usilovali o pozvednutí tříd žijících v nejtěžších životních podmínkách. Naopak představitelé širšího pojetí navrhovali, aby sociální politika zahrnovala ještě řešení dalších problémů, jako byla oblast životního prostředí, bydlení.¹⁰ Obě pojetí se v praxi často prolínala.

Karel Engliš, ministr financí v letech 1920 - 1931 a 1934 - 1938, definoval sociální politiku jako praktické snažení, aby „společenský celek byl vypěstěn a přetvořen co nejideálněji“.¹¹ Sociální politika měla podle něj usilovat a vypěstění ideálu člověka. Engliš chápal sociální politiku jako činnost zaměřenou na celé vrstvy, třídy a skupiny a vylučoval z ní akty milosrdenství vůči jednotlivcům. V užším pojetí měla sociální politika při svém vzniku vyrovnávat společenské nerovnosti. Na rozdíl od něj však Josef Macek¹² chápal

⁸ Deyl, Z.: Sociální vývoj Československa 1918 – 1938, Praha, Academia, 1985, s. 18 – 19.

⁹ Průcha, V. a kol.: Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1918 – 1992, I. Díl období 1918 – 1945, s. 63.

¹⁰ Deyl, Z.: Sociální vývoj Československa..., 1985, s. 24

¹¹ Engliš, K.: Sociální politika, Praha 1921, s. 14.

¹² Josef Macek – významný český národohospodář a politik, žil v letech 1887-1972.

sociální politiku nikoliv jako obor, nýbrž jako směr, který definoval celou politiku prováděnou vládou. Ve své knize definoval sociální politiku pomocí pojmů spravedlnost a společenská účelnost. Nikoliv sociální politika jako nástroj zmírňování třídních rozdílů. Správný směr viděl ne tak v úpravě rozdělování dosavadního výtěžku práce, ale především ve změně výroby: „Výroba musí být mnohonásobena, zlepšena a zcela změněna po stránce technické a mravní. Pak teprve bude mít smysl změna v rozdělování pracovních výtěžků.“¹³ Tato problematika je stále aktuální. Na poli politického boje můžeme i dnes pozorovat střetávání různých, často protikladných, názorů pravicových a levicových stran v pojetí a rozsahu sociální politiky. Sociální politika v meziválečném období se projevovala jako součinnost státní a dobrovolné péče, na níž stát převáděl určité úkoly.

Systém péče o nezaměstnané navázal a v mnohém doplnil systém z dob monarchie Rakousko-Uherska. Už v roce 1917 bylo zřízeno ministerstvo sociální péče jako klíčové pro naši oblast zkoumání. Právě ministry sociální péče byly osoby odpovědné za prosazování sociálních zákonů. Často se na poli politickém střetávalo s ministerstvem financí, které mnoho jeho návrhů blokovalo. To můžeme pozorovat i dnes. Ministerstvo sociální péče mělo počátkem roku 1919 tři odbory: 1. odbor péče o mládež, 2. odbor péče o invalidy, péče bytová a družstevnictví a konečně 3. odbor ochrany dělnictva, zprostředkování práce, živnostenská inspekce a sociální pojištění. Ve dvacátých letech mělo ministerstvo poměrně rozsáhlou oblast činnosti.¹⁴

Krátce po vzniku Československa přijala vláda z existenčních důvodů klíčový zákon o podporách v nezaměstnanosti.¹⁵ V tomto období totiž dochází k růstu počtu nezaměstnaných v důsledku přechodu z výroby válečné na mírovou a zařazení demobilizovaných vojáků do pracovního procesu. První poválečný hospodářský cyklus začal tedy v novém Československu krizí. Je zcela jasné, že naše země nebyla jedinou postiženou zemí. Poválečná krize se dotkla všech zúčastněných. Nejvíce byl z českých průmyslových závodů postižen textilní a kovo zpracující průmysl a stavebnictví. Otázka podpor v nezaměstnanosti se tedy stala prvořadou. Zákon z roku 1918 zavedl přímé státní podpory v nezaměstnanosti a nepřímé podpory, které vyplácel zaměstnavatel, pokud nechtěl o své zaměstnance přijít.¹⁶ Nutno však dodat, že tento zákon měl platnost původně pouhé 2 měsíce. Společnost totiž očekávala světlé zítřky a státní moc byla v přesvědčení, že růst počtu nezaměstnaných je jen krátkodobá

¹³ Macek, J.: Základy sociální politiky, Praha 1925, s. 23.

¹⁴ Deyl, Z.: Sociální vývoj Československa..., Praha, Academia, 1985, s. 28.

¹⁵ Jedná se o zákon č. 63/1918 Sb.

¹⁶ Deyl, Z.: Sociální vývoj Československa..., 1985, s. 29.

záležitost. Navíc podle ministra sociální péče Wintera¹⁷ byl zákon připravován ve velkém spěchu a jeho působnost neměla být dlouhodobá. Poválečná krize však způsobila, že počet nezaměstnaných byl až do roku 1923 stále vysoký. K jejímu překonání došlo až v roce 1924. Platnost zákona byla proto prodlužována až do roku 1925, kdy začal platit zákon o tzv. gentském systému.

Nedlouho po tomto zákonu byl přijat další velmi diskutovaný zákon o osmihodinové pracovní době č. 91/1918 Sb. z. a n. Zákon byl přijat pod silným tlakem dělnické třídy, která jej prosazovala již od 28. října 1918. Tento zákon z 19. 12. 1928 se neomezoval pouze na délku pracovní doby, ale zahrnoval také hygienické předpisy a opatření na ochranu práce. Dále se týkal také noční práce, ochrany žen a mladistvých.¹⁸ Z dnešního pohledu by nově schválený zákon zřejmě vedl k růstu nezaměstnanosti. Avšak vzhledem k rozháranosti tehdejší společenské situace po první světové válce lze jen těžko činit objektivní závěry. Zákon o osmihodinové pracovní době brzy po válce vedle Československa přijalo také sousední Německo, Rakousko, Polsko, dále pak Francie, Itálie, Belgie, Nizozemí a Švédsko.

Existoval zde trvalý požadavek ze strany odborových organizací o placených dovolených. Ty byly zákonem upraveny pouze pro státní úředníky a obchodní pomocníky. U ostatních pracovníků byla tato oblast ošetřena pouze na poli kolektivních smluv, a i přesto zde bylo mnoho výjimek.¹⁹ K dalším významným změnám v sociálním systému až do roku 1925 nedocházelo a nadále fungoval již zaběhlý systém z roku 1919.

1.3 Překonání poválečné hospodářské krize v letech 1919 – 1924

V mnohém a mnohými diskutovaný zákon č. 63 z roku 1918 o podporách v nezaměstnanosti byl od svého počátku několikrát prodlužován. Toto neustálé prodlužování vedlo v oblasti péče o nezaměstnané k sílící moci státu a vlády, především pak ministra financí a sociální péče L. Wintera a později J. Grubera. Zákon byl zpočátku prodloužen jen o jeden měsíc, to bylo po vůli především agrárikům a sociální demokracii.

I přes zavedení podpor v zemi existovalo trvalé podezření, že přímá pomoc od státu je silně nedostačující. Tyto obavy vedly k vytvoření dalších podpůrných systémů. Typickým projevem sociální politiky mezi dvěma světovými válkami byla totiž součinnost státní a

¹⁷ JUDr. Lev Winter (1876 – 1935) – advokát, sociálně demokratický politik a ministr sociální péče v letech 1918-1920 a 1925-1926.

¹⁸ Deyl, Z.: Sociální vývoj Československa..., Praha, Academia, 1985, s. 30.

¹⁹ Tamtéž, s. 77 – 78.

dobrovolné péče. V letech 1919 až 1925 byly vedle přímých podpor realizovány ještě nouzové práce, pracovní povinnosti a tzv. refundační systém. Již tradičně, zákonem č.569/1919 Sb. pak ukotveny, byly nouzové práce především v oblasti stavebnictví. Jednalo se hlavně o stavby a opravy komunikací. Jejich zavedení vedlo ke snížení nezaměstnaných hlavně mezi nekvalifikovanými dělníky. Byly vnímány veskrze kladně, na rozdíl od pracovní povinnosti uzákoněné zákonem č.519/1920 Sb. z. a n. Důvodem neoblíbenosti pracovní povinností byl fakt, že nezaměstnaní tuto práci nesměli odmítnout a na rozdíl od nouzových prací zde pracovníci dostávali finanční příspěvky pouze ve výši podpory.²⁰ Podle těchto faktů můžeme dojít k závěru, že prováděná práce a také pracovní morálka zde musely být velmi nízké. Vedle nouzových prací a pracovních povinností existoval také velmi efektivní tzv. refundační systém. Tento systém byl velice výhodný pro zaměstnavatele, jelikož nenutil v době nedostatku práce zaměstnavatele své zaměstnance propouštět. Toto zachování pracovní síly v podniku jim pak následně refundoval stát. Tento podíl státu byl sice proměnlivý, většinou však činil nemalou částku 70 – 100% nákladů na zaměstnance.²¹

S koncem války je spojeno úsilí dovést hospodářství země na předválečnou úroveň. Do roku 1921 se dařilo Československu překonat poválečnou krizi na trhu práce. Další propad však způsobila deflační měnová politika, která měla samozřejmě dopad i na oblast sociální. Důsledkem deflační politiky státu totiž bylo zhoršení odbytu československých výrobků v zahraničí. Problémy spojené s deflací československé koruny a inflací, která se nevyhnula všem státům po válce, se povedlo překonat v roce 1921. Vyrovnaný státní rozpočet a klesající nezaměstnanost naznačovaly, že naše hospodářství je z nejhoršího venku a celkový vzestup ekonomiky se dostavil v roce 1923, byl však pozvolný.²²

Problematikou první poloviny 20. let 20. století byl již zmiňovaný zákon o podporách v nezaměstnanosti. Pročítání stenografických záznamů a rozprav z tohoto období je velmi jednotvárné a dosti podobné. Jedni argumentovali tím, že nezaměstnaní jsou lenoši a že peněžní podpory demoralizují. Tvrdili, že „...se dnes lidé raději postaví u nějakého sloupu, než by za menší částku, než jaká je stanovena kolektivní smlouvou, pracovali...“²³ Opačný tábor to popíral a naopak tvrdil, že když bude opatřena dobrá práce, nezaměstnanost vymizí. Vzhledem k tomu, že „...právní stav pro početná opatření stal se nepřehledným...“, ²⁴ bylo

²⁰ Diskutovatelný fakt je však ten, že nezaměstnaní dostávali podporu ve stejné výši, jako byly příspěvky u těchto nouzových prací. Jaký je tedy smysl?

²¹ Rákosník, J: Odvrácená tvář meziválečné prosperity..., s. 120 – 133.

²² Rákosník, J: Odvrácená tvář meziválečné prosperity..., s. 109 – 138.

²³ Stenografické záznamy schůzí PS NS, 30. března 1922, citace 22. 3. 2009, přístup z internetu: <<http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/132schuz/s132001.htm>>.

²⁴ Národní shromáždění Republiky československé v prvním desetiletí, Praha 1928, s. 787.

nutné roku 1922 přejít k přijetí nového zákona o podporách v nezaměstnanosti. Dalšími důvody k jeho přijetí byla také existence inflace. Byla tedy přijata nová komplexní norma²⁵, která však byla opět dočasná. Vláda totiž očekávala rehabilitaci domácí ekonomiky v podobě konjunktury. V novém zákonu se projevilo především zvýšení podpor a kromě různých potvrzení bylo třeba hlásit se jako nezaměstnaný u zprostředkovatelen práce. Vzhledem k nedostatku těchto zprostředkovatelen, jednak v Česku ale hlavně na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, to byl problém.

V dalším období byl zákon opět několikrát prodlužován. Můžeme se tedy domnívat, že ekonomické problémy v zemi nadále přetrvávaly a podpora byla stále nutná.²⁶ Nezaměstnanost byla dlouhodobá a zákon měl tak působnost ještě celý rok 1923. Nakonec byl novelizací zákon o podporách v nezaměstnanosti prodloužen až do 31. března 1925, kdy vstoupil v platnost zákon o tzv. gentském systému podpor, jež byl schválen už v roce 1921, protože přetrvávaly obavy z jeho realizace.

1.4 Statistiky nezaměstnanosti v letech 1918 – 1924

Situace na trhu práce byla ovlivňována hned několika faktory. Vedle efektů úpravy péče o nezaměstnané to byla také samotná hospodářská situace státu a její výkyvy. Nezaměstnanost v letech 1918 až 1924 zobrazuje následující tabulka:

Tabulka č. 1: Nezaměstnanost v letech 1918 - 1924

Měsíc	1919 celkem (v tis.)	1919 podporovaní (v tis.)	1920	1920	1921	1921	1922	1922	1923	1923	1924	1924
Leden	-	227	-	96	95	44	112	27	440	202	193	59
Únor	-	266	-	84	105	44	141	42	414	195	195	61
Březen	-	253	-	53	102	38	127	35	368	165	180	61
Duben	-	217	-	43	99	30	124	29	309	124	140	35

²⁵ Jedná se o zákon č. 322/1921 Sb. z. a n.

²⁶ Účinnost zákona č. 322/1921 Sb. z. a n. byl prodloužen zákonem č. 115/1922 Sb. z. a n.

Květen	-	180	-	30	107	31	113	27	272	99	108	23
Červen	-	163	-	33	103	32	107	24	245	87	87	15
červenec	-	173	-	33	95	30	103	24	216	67	79	10
Srpen	-	145	-	32	90	27	140	27	198	55	78	8
Září	-	115	-	31	70	16	231	48	210	57	73	7
Říjen	-	98	-	33	62	11	316	95	176	53	71	8
Listopad	-	98	-	35	67	14	376	123	177	52	69	9
prosinec	-	104	-	38	78	22	436	175	191	56	81	13

Zdroj: Rákosník, J: Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938, Praha: Karolinum, 2008, s. 154.

Druhý sloupeček pro každý rok představuje počet podporovaných, zatímco první počet nezaměstnaných celkem.²⁷ Prázdná políčka v letech 1919 a 1920 jsou způsobena nedostatkem informací. Čísla v tabulce odpovídají statistikám hospodářství sledovaného období. Jak je možné z tabulky vyčíst, počet nezaměstnaných statisticky klesal od 1919 až do konce roku 1921. Poté si již můžeme všimnout běžných rysů trhu práce pozorovatelných i v dnešních statistikách úřadů práce a tedy vykazování vyššího počtu nezaměstnaných v zimních měsících, kdy nejsou prováděny sezónní práce. Rok 1920 je částečně zkreslen v důsledku rozsáhlých nouzových prací a také státními zakázkami. Jak bylo zmíněno dříve a zde na číslech dokázáno, do roku 1921 se situace vyvíjela směrem k lepšímu. K nárůstu nezaměstnanosti v roce 1922 pak došlo v důsledku deflace. Dalším zdrojem vysokých čísel v roce 1919 byl také problém zaznamenávání osob příslušnými úřady. Počet nepracujících se na přelomu let 1922 a 1923 téměř přibližoval údajům z roku 1919. Z tabulky je patrný nesourodý vývoj mezi nezaměstnanými a podporovanými. Jejich poměr by měl být teoreticky přímo úměrný. Všimněme se, že to neplatilo vždy. Důvody nejsou, jak by se mohlo zdát ekonomické, ale politické. O podporovaných totiž rozhodovalo Ministerstvo sociální péče, kdežto celkový počet nezaměstnaných je dán ekonomickým procesem.

V průběhu celých dvacátých let existovala na trhu práce v jednotlivých odvětvích průmyslové a řemeslné výroby velká proměnlivost.

²⁷ Včetně nouzových prací a nezaměstnaných v rámci refundačního systému.

Uvedme si nyní pro ilustraci práce vlády údaje o velikosti státních výdajů na nezaměstnané:

Tabulka č. 2: Poměr státních výdajů na péči o nezaměstnané v letech 1918 - 1924

	1919	1920	1921	1922	1923	1924
Státní výdaje (v mld. Kč)	-	13,9	20,4	22,0	19,5	19,9
Státní výdaje na nezaměstnané (v mld. Kč)	0,269	0,172	0,078	0,216	0,393	0,143

Zdroj: Doležalová, A.:Rašín, Engliš a ti druzí, Praha 2002, s. 32.

Z tabulky se dozvídáme, že výše státních výdajů na podporu nezaměstnaných nebyla příliš vysoká. V roce 1924, tedy v době relativně příznivé, byl podíl státních výdajů pouhých 0,7 %. Ale v době deflace a jejích důsledků vidíme, že to byla 2 %. Podpory v době nezaměstnanosti tak při tomto modelu představovaly citelné zatížení státní pokladny.²⁸

V roce 1925 je konečně vyhlášena účinnost dlouho očekávaného zákona o tzv. gentském systému²⁹ schváleného již v roce 1921. Položme si otázku, zda bylo vhodné a správné otálet tak dlouhou dobu s jeho zavedením? Domnívám se, že po překonání krize poválečné a deflační v roce 1924 a uklidnění domácího hospodářství bylo Československo snad již dostatečně dobře připraveno na jeho zavedení. Zda to byl správný krok, ukáže následující kapitola věnující se gentskému systému a jeho problémům.

Po překonání krize vstupuje Československo v roce 1924 do své „zlaté éry“, tedy období největší expanze ekonomiky.

2. Zavedení gentského systému a jeho problémy v počátcích hospodářské krize

„Gentský systém podporovací může býti uplatňován pouze v dobách normálního stavu výrobního a na pracovním trhu a ... pro doby mimořádné konjunktury musí býti také mimořádná opatření ochranná. Stát nemůže a nesmí šetřením na výdajích šířit hlad a zmírání

²⁸ Rákosník, J: Odvrácená tvář meziválečné prosperity..., s. 158-159.

²⁹ Stalo se tak 1. dubna 1925.

hladem rodin zaměstnanců, ocitnuvších se bez vlastního zavinění v tísní.“³⁰ Tento apel poslance A. Tučného nám poskytuje výstižný obrázek sporů v otázce podpor v nezaměstnanosti v průběhu druhé poloviny 20. let 20. století. Až v roce 1925 nastalo příznivé období pro působení nového systému podpor.

Bylo toto čekání vhodné? Proč nenabyl zákon účinnosti již v roce 1921? Jak probíhalo jeho schvalování? A jaké byly problémy spojené s jeho uplatňováním? Došlo k novelizaci tohoto systému? Na tyto a další otázky se pokusím zodpovědět v následující kapitole.

2.1 Zlatá éra druhé poloviny 20. let v Československu

Po překonání krize vstupuje Československo v roce 1924 do své „zlaté éry“. Hospodářský růst ve druhé polovině dvacátých let vedl ke snížení nezaměstnanosti v zemi. Tato příznivá situace nasvědčovala tomu, že starost o nezaměstnané nepatřila mezi vládní priority tehdejšího období. Po opadnutí radikalismu nepatřila otázka nezaměstnanosti ke klíčovým, i když se dostala do určitého kruhu. V době hospodářské konjunktury byla nezaměstnanost tak nízká, že povinné pojištění nebylo nutné a naopak v době recese, při vysoké nezaměstnanosti se argumentovalo faktem, že situace není vhodná na tak zásadní reformu.

Hospodářský boom nastal v období od roku 1924 a s určitými propady pokračoval až do roku 1929 a částečně i do roku 1930. Teprve poté se začala v Československu projevovat světová hospodářská krize. Tím propadem máme na mysli rok 1926, i když pouze v některých oborech.³¹ Tento pokles byl způsoben jednak poválečným rozmachem německé ekonomiky a jednak také celkovým výkyvem světové ekonomiky. Avšak v roce 1927 dochází k opětovnému oživení a pokračování růstové tendence. Růst ekonomiky byl v roce 1927 vykázan jako desetiprocentní a v roce 1928 došlo ke zvýšení o více než 8 %.³² Konjunktura se ale netýkala všech odvětví zároveň. S řadou problémů se potýkal textilní a sklářský průmysl, zatímco k rozmachu docházelo v hornictví a průmyslu vůbec. Od roku 1929 dochází však celkově k poklesu odbytu výrobků, způsobenému především díky peněžní krizi v USA. Do

³⁰ Sněmovní tisk č. 588 ze dne 14. října 1926, citace 20. 3. 2009, přístup z internetu:<
http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0588_00.htm>.

³¹ Současné teorie se kloní k názoru, že příčinou propadu bylo pouze zakolísání ekonomiky, jak je patrné i v dnešní době.

³² Lacina, V.: Tempo růstu a etapy rozvoje hospodářství v meziválečném Československu, ČČH 93, 1995 č. 2, s. 233 – 234.

roku 1930 pak již Československo vstupuje poznamenané odbytovou krizí v zemědělství a vzestupem cen.

Název zlatá éra v nadpisu kapitoly je opodstatněný. Období obrovského růstu ekonomiky je doprovázeno důležitým uklidněním politické situace. Překonání poválečných problémů v období druhé poloviny 20. let je patrné i na výši národního důchodu. Ten v letech 1924 – 1929 vzrostl ze 43, 3 miliard Kč na 67 mil. Kč.³³ V průmyslu se však ani tato pro československou ekonomiku velice příznivá situace nevyvíjela jednotně. Velkým protikladem k rozvoji v obuvnictví byl výrazný pokles ve sklářském a textilním průmyslu a hlavně pak v cukrovarnictví, pivovarnictví a těžbě uhlí. I když situace v průmyslu žádný výrazný problém v budoucnu nepředpovídala, situace v zemědělství byla jiná. Již od roku 1925 se zemědělství potýkalo s odbytovou krizí, především v cukrovarnictví. Pokles cen cukru a obilí pak předznamenávalo nepříznivé období. To vše se samozřejmě projevilo i v zaměstnanosti primárního sektoru.

Statistiky uvádějící počet nezaměstnaných v období druhé poloviny 20. let nevykazovaly vysoká čísla³⁴, proto nehrála nezaměstnanost u politiků tak významnou roli.

2.2 Nový pojišťovací systém se státním příspěvkem a jeho problémy

Zákon č. 63/1918 Sb. z. a n. jež byl původně dočasné řešení nastalé poválečné krize byl několikrát prodlužován a platil s malými změnami až do roku 1925. Fakt, že vláda nepočítala s jeho delší působností, dokazují záznamy z jednání Národního shromáždění celou první polovinu 20. let. Například řeč zpravodaje sociálněpolitického výboru Laubeho, který se o zákonu vyjádřil jako o opatření „...pro dobu mimořádnou, pro dobu krise hospodářské, ve které jsme se octli, učiněno bylo opatření státní na podporu těch, kdož chtějíce pracovati, zaměstnání nemají nebo naléztí nemohou, a aby toto opatření směřovalo k těm, kteří také nemají vlastních prostředků do té doby, než nastanou normální poměry. Zákon, který předkládá se sl. N. S., je tedy opatření nouzové; není to tedy zákon,...“³⁵

Situace na trhu práce se však dále nezlepšovala, spíše naopak zhoršovala. K. Engliš byl toho názoru, že příčinou neklesajícího počtu nezaměstnaných je zkušenost z války a jejich

³³ Lacina, V.: Velká hospodářská krize v Československu 1929 – 1934, Praha 1984, s. 41.

³⁴ Počty nezaměstnaných nikdy nepřesáhly onu magickou hranici sto tisíc. Nejnižší číslo pochází z října roku 1928, kdy tento počet činilo pouhých 29 397.

³⁵ Stenografické záznamy schůzí RNS, schůze 10. prosince 1918, citace 28. 3. 2009, přístup z internetu: <<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/008schuz/s008003.htm>>.

pozůstatkům v mysli občanů. Tvrdil, že „... jest veliká nechuť k práci, vedle ztrát, které válka přinesla na obětech statků a lidí, jest jednou z největších hospodářských ztrát úbytek morálních kvalit lidstva a k tomuto úbytku morálních kvalit musíme počítati to, že lidé odvykli si pracovati, že odvykli zodpovědnosti, že odvykli míti povinnost...“³⁶ Bylo nutné tuto situaci řešit. Všechny dosavadní zákony představovaly nedostatečné řešení.

Dva roky probíhaly spory o znění nového zákona. Teprve v roce 1921 získal návrh zákona o pojištění v nezaměstnanosti většinovou podporu. Jednalo se o návrh zákona podle tzv. gentského systému³⁷, který přenášel rozhodování o nároku na podporu na odbory; ty také tyto podpory vyplácely a stát jim poskytoval tzv. státní příspěvek. Návrh z roku 1919 byl zamítnut, protože podle něj byl státní příspěvek nulový a naopak veškerá finanční zátěž byla na odborových organizacích. Zásadní změnou prošel návrh již v počátku projednávání. Původní návrh zákona totiž vylučoval ze systému zaměstnance státu, státních podniků a zaměstnance železnic.³⁸ Dále pak zákon původně počítal s tím, že první týden nezaměstnanosti nevznikal nárok na podporu vůbec. Ve výsledku pak mohli podporu získat, pouze pokud nezaměstnanost trvala aspoň následujících 8 dní. Cílem bylo vyhnout se podpoře osob nacházejících se ve frikční nezaměstnanosti.³⁹

Proč byl u nás v rámci řešení a koordinace nezaměstnanosti zaveden gentský systém podpor, tedy systém státního příspěvku k podpoře nezaměstnaným, a nikoliv systém povinného pojišťovacího systému? Důvod byl jednoduchý, neexistovala zde zpočátku spolehlivá statistika nezaměstnanosti, na které tento systém podpor stál. Například E. Šternabyl toho názoru, že „...povinné pojištění proti nezaměstnanosti nebylo možno zavést, dokud nebylo uskutečněno a vžito starobní a invalidní pojištění dělnické.“⁴⁰ Avšak některé státy zaváděly toto obligatorní pojištění, přestože žádnou přesnou statistiku neměly.

Zákon prošel prvním i druhým čtením výrazně nezměněn a byl postoupen senátu k projednání. Při projednávání návrhu zákona byly vznášeny námitky ze stran odpůrců i příznivců. Odpůrců byla celá řada, dokonce i na levici. Levice sice přišla s různými výtkami, většinou však byly alibistické. Vedlo toho, však přišel levicový poslanec F. Modráček i s konstruktivní kritikou, k jejímuž ověření došlo v následujícím období krize. Poukazoval především na to, že zákon vůbec nepočítá s osobami odborově neorganizovanými. Další

³⁶ Stenografické záznamy schůzí RNS, schůze 11. února 1919, citace 18. 3. 2009, přístup z internetu: <<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/028schuz/s028001.htm>>.

³⁷ Systém, jež byl poprvé uplatněn v širším měřítku v belgickém městě Gent v roce 1911.

³⁸ Rákosník, J: Odvrácená tvář meziválečné prosperity..., 2008, s. 168.

³⁹ Frikční nezaměstnanost je nezaměstnanost spočívající v přirozeném pohybu pracovních sil na trhu práce. Je dočasná a dobrovolná, není spojená s nedostatkem pracovních příležitostí.

⁴⁰ Rákosník, J: Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938, Praha: Karolinum, 2008, s. 169.

problém pak spatřoval v tom, že zákon neřeší problém dlouhodobější krize, kdy zákonitě musí dojít k finančnímu vyčerpání odborových organizací.⁴¹

Zákon byl považován za poměrně stabilní, to dokazuje jeho platnost až do druhé světové války. Hodnocení a názory na gentský systém se nesporně lišily pár let po jeho zavedení a ve 30. letech, kdy je obecně považován za nevhodný. V Evropě byl tento systém podpor již poměrně zavedený. Na rozdíl od systému obligatorního pojištění, který v některých zemích procházel teprve poválečnou testovací fází. Byl zaveden například v Anglii a dále pak v Itálii a Rakousku, kde si vůbec nebyli jisti jeho udržitelností. Můžeme tedy i tento fakt připočíst k několika dalším, které se staly důvodem, proč Československá vláda přistoupila k zavedení gentského systému. Vzhledem k tomu, že tento systém byl postaven na odborových hnutích, je pak zcela jasné, že bylo schválení zákona podporováno stranami se silnou odborovou základnou. Byla to hlavně sociální demokracie a také národní socialisté.

Tento zákon č. 267/1921 Sb. z. a n. ve výsledku prošel změnou celkem podstatnou. Sice tou, že původní pětiměsíční podpůrná doba byla zkrácena na maximálně čtyři měsíce v jednom roce nebo tři měsíce bez přerušení. Jednoznačný přínos měl systém pro státní pokladnu, představoval značné úspory na výdajové stránce státního rozpočtu. Důkazem tohoto tvrzení jsou statistické údaje z roku 1925, kdy dochází k účinnosti nového systému podpor. Do konce března stát vyplatil částku 34 170 481 Kč při průměru podporovaných 19 089. Za zbylých 9 měsíců pak pouhých 3 157 754 Kč při průměrném počtu 8 838 podporovaných.⁴² Vedle finanční prospěšnosti systému pro stát byla jednoznačnou výhodou administrativní nenáročnost, ta byla totiž na odborových organizacích. Poznamenejme, že zmíněné výhody platily pouze v bezkrizovém období. Ve třicátých letech se staly výrazným problémem.

Je zcela jasné, že gentský systém neměl pouze zastánce, jeho výraznými odpůrcem byla hlavně KSČ. Ti si totiž uvědomovali možný problém systému v období nepříznivém pro ekonomiku, ale především pak byli proti zákonu ve smyslu ideologickém.⁴³ Také ne všichni, na které se reforma systému vztahovala, byly pro její přijetí. Dělnická třída se obávala, můžeme říct, neznámého. Argumentovali tím, že co nepotřebovali jejich předchůdci, nepotřebují ani oni. Ale nová doba přináší nové skutečnosti, se kterými se ne vždy počítá.

⁴¹ Stenografické záznamy schůzí RNS, schůze 11. března 1921, citace 18. 3. 2009, přístup z internetu: <<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/035schuz/s035001.htm>>.

⁴² Rákosník, J: Odvrácená tvář meziválečné prosperity..., s. 174.

⁴³ V komunistickém pojetí byly odbory chápány jako bojovná organizace a teprve poté mají plnit funkci ochranou, mezi kterou péče o nezaměstnané patří.

Proč ale vláda tak dlouho otálela s účinností zákona? Vždyť od schválení v roce 1921 do vyhlášení jeho účinnosti 1. dubna 1925 uplynulo více než pět let. Odpovědí je nestálá situace na poli ekonomickém i politickém. Odbory prohlašovaly, že dokud se nesníží nezaměstnanost, nemíní vyplácet podpory, protože na ně nemají dostatek financí. Dále také v krizovém období let 1922 a 1923 nebylo vhodné provádět nějakou zásadní reformu. Zpravodaj sociálněpolitického výboru v tomto období R. Tayrle jen velmi vyhýbavě odpovídal na otázku týkající se přesného data spuštění gentského systému. Jeho prohlášení v Národním shromáždění zcela vystihuje tehdejší situaci: „Jsem přesvědčen ovšem, že do budoucna není možno tvořiti zákony na tříměsíční lhůty. V tomto případě jsou také výjimečné podmínky, zejména zákon ze dne 19. července 1921, takže můžeme očekávati, že do té doby přípravy tohoto zákona pokročí tak daleko, že bude moci vstoupiti v účinnost. Nebude-li tomu tak, bude musiti tento zákon býti déle prodlužován.“⁴⁴ Až do konečné realizace zákona byla po celou dobu stanovována nová data, ta však následně vypršela a byla stanovována data nová. Zároveň byla prodlužována působnost zákona č. 322/1921 Sb. z. a n. o podporách nezaměstnaných. Důvodová zpráva říkala: „Hospodářské poměry v Československé republice v příčině nezaměstnanosti dosud nejsou tak upevněny, aby s vyplácením podpor v nezaměstnanosti mohlo se přestati. Nezaměstnanost stále jest značná...“⁴⁵

Jak byl samotný zákon o gentském systému koncipován? Jaké udával povinnosti zaměstnancům, zaměstnavatelům, odborovým organizacím a státu? Zákon vstoupil v účinnost až na jaře roku 1925 úmyslně. Protože problémy spojené s vyšší nezaměstnaností odpadaly vlivem nastupujících sezónních prací. Tímto zákonem č. 267/1921 Sb. z. a n. byla stanovená podpora nezaměstnaných vyplácena odborovými organizace. Podle §1 se o podporu se státním příspěvkem mohl přihlásit pouze občan podléhající nemocenskému pojištění, jež byl členem odborové organizace. Přiznání státního příspěvku bylo také vázáno na to, že se nezaměstnaný prokázal, že neúspěšně žádal o práci u zprostředkovatelny práce. Zde se však mnoho nezaměstnaných setkávalo s problémem nedostatečné sítě těchto zprostředkovatelen. Odborové organizace z nařízení vlády byly povinny zřídit fondy pro vyplácení podpor. O vyplacení či nevyplacení podpory se státním příspěvkem rozhodoval výbor odborové organizace.

⁴⁴ Stenografické záznamy schůzí PS NS, 20. března 1921, citace 25. 3. 2009, přístup z internetu: <<http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/063schuz/s063001.htm>>.

⁴⁵ Sněmovní tisk č. 4633. (vol. období 1920 – 1925), citace 4. 5. 2009, přístup z internetu: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t4633_00.htm>.

Samotný postup při získávání podpory byl následující: Žadatel musel nejprve vyplnit členskou přihlášku, tu pak následně potvrdilo ústředí odboru. Pokud žadatel vyhovoval, byl mu vyhotoven poukaz o nároku. Místní skupina pak každou výplatu nezaměstnaného zaznamenala a po ukončení podpory ji zaslala na ústředí. Vedle absolvování tohoto zjednodušeného popisu procedury musel žadatel předkládat potvrzení zaměstnavatele, nemocenské pokladny, zprostředkovatelny a v případě živitelů rodiny i potvrzení o tom, že jsou živiteli rodiny.⁴⁶ V §5 byla stanovena již zmíněná tříměsíční lhůta podpory. Dále pak podle tohoto paragrafu nárok na podporu nemohli uplatnit osoby neodpovídající stanovám organizace, osoby, jež byly členy odborů méně než tři měsíce, osoby vlastní vinou propuštěné a také osoby tělesně či duševně postižené osoby pobírající nemocenskou, osoby zdržující se mimo republiku a také sezonní dělníci.⁴⁷ Stát vyplácel příspěvek pouze odborově organizovaným, a to jen po dobu a ve výši, které určovaly pravidla podpůrné činnosti odborové organizace. Nárok také ztrácely osoby, které odmítly práci nabídnutou zprostředkovatelnou a dále osoby, které odmítly vykonávat občasné veřejné práce. A samozřejmě nároku pozbývaly osoby, které si nechávaly vyplácet podporu od více organizací najednou. Nárok na podporu získával nezaměstnaný až od osmého dne od přihlášení. Délka podpory byla původně stanovena na čtyři měsíce v jednom roce nebo tři měsíce nepřetržitě.⁴⁸ Je jasné, že se to nezaměstnaným nelíbilo, obzvláště u některých odvětví, jako byl textilní průmysl, byla tato doba zcela nedostačující. Vládním nařízením č. 3/1925 Sb. z. a n. bylo dále stanoveno, že výše státního příspěvku nesmí převyšovat částku 12 Kč denně. Nutno přiznat, že získávání podpory bylo procesem značně administrativně náročným.

Původně byl zákon stanoven s platností do 31. července 1926, byl však prodloužen vládním nařízením ze 17. 12. 1926 do roku 1928. Následně byl pak prodloužen o další rok⁴⁹ a později ještě o další rok s platností až do 30. června 1930.⁵⁰

Zákonu o gentském systému je nutno přiznat administrativní nenáročnost, to však neplatilo pro odbory. Ve výsledku to vedlo k přijímání dalších pracovních sil v odborech, což samozřejmě zvyšovalo náklady organizací.

Zásadní otázkou je výše podpor vyplácených nezaměstnaným odborovými organizacemi. To záleželo na jednotlivých odborech. Ty bohatší a finančně lépe zajištěné vyplácely vyšší podpory. Výše podpory byla také odstupňována podle výše členského

⁴⁶ Rákosník, J: Odvrácená tvář meziválečné prosperity..., s. 179 – 181.

⁴⁷ V případě, že vláda nestanovila jinak.

⁴⁸ Tato doba byla však podstatně kratší než v některých jiných zemích. V Anglii nebylo stanoveno prakticky žádné časové omezení a například v Rakousku byla podpůrní doba až 18 měsíců.

⁴⁹ Vládním nařízením č. 81/1928 Sb. z. a n.

⁵⁰ Vládním nařízením č. 79/1929 Sb. z. a n.

příspěvku a podle délky členství. Výši si můžeme ukázat na příkladu z roku 1928.⁵¹ Průměrná výše denní podpory pro tento rok byla 10 Kč. Za týden to bylo tedy 60 Kč, protože v neděli se podpora nevyplácela. Nejvíce podpor vyplácelo Odborové sdružení československé, protože mělo nejsilnější členskou základnu. Vypláceli také jednoznačně nejvyšší částky. V roce 1928 to bylo až 23,5 %.⁵² Existovalo však vysoké procento nezaměstnaných, jejichž podpora rozhodně takových částek nedosahovala. Opět je nutné říct, že se to lišilo od odvětví a také podle bohatství odborů. Například svaz textiláků vyplácel v roce 1928 podporu ve výši 6,11 Kč, což je méně než průměrná výše podpory vyplácená v tomto roce.⁵³

Vedle výše podpor nás však také zajímá, jaká byla průměrná délka nezaměstnanosti. Průměrná podpůrná doba byla třicet dva dní. Vzhledem k šestidennímu týdnu to bylo pět týdnů a dva dny. Stanovení průměrné délky nezaměstnanosti je však obtížné. Rákosník se o to pokouší alespoň hypoteticky a dochází k závěru, že podle některých údajů trvala nezaměstnanost průměrně 2 až 3 měsíce.

Přestože si gentský systém podpor pochvalovali jak stát tak i odboráři a zaměstnavatelé, na rozdíl od nich s ním nebyli příliš spokojeni zaměstnanci. Na počátku nedostávala podporu až jedna třetina osob v rámci odborových svazů. Tito nezaměstnaní totiž nebyly členy dostatečně dlouho, aby splňovali podmínku o přiznání podpory. Zpočátku byla také výše podpor nižší než u dřívějšího systému.

2.3 Nutnost novelizace gentského systému

Během schvalování, spouštění i fungování systému v praxi se samozřejmě objevovaly i jeho kritiky. Nedostatečná ochrana pro zaměstnance, příliš krátká podpůrná doba. Tohle a mnoho dalších argumentů se během dvacátých let objevovaly spolu s myšlenkou novelizace toho systému. Návrhů na novelizaci byla celá řada. První návrhy na novelizaci jsou však předkládány ještě dříve, než samotný systém nabyl účinnosti. Například komunisté přišli s návrhem, že by měly být vypláceny státní podpory osobám, které ještě nesplňovaly karenční

⁵¹ Tento rok je zvolen záměrně. Jedná se o rok spojený s konjunkturou v hospodářství a navíc gentský systém byl v této době již zaběhlý. Nelze se zde tedy odvolávat na nezkušenosti.

⁵² Rákosník, J: Odvrácená tvář meziválečné prosperity..., 2008, s. 188.

⁵³ Zpráva o činnosti Svazu textilního dělnictva k VI. řádnému sjezdu, Brno 1932, s. 168.

lhůtu.⁵⁴ Dále také chtěli zvýšení vyplácených podpor. Nutno přiznat, že i když tato návrhy podala často populistická strana, jsou velmi racionální. Jednalo se ale o nejpřístupnější návrh na změnu. Ty ostatní pak byly již téměř nekonstruktivní. Komunisté pak celá dvacátá léta požadovali zrušení gentského systému, ve 30. letech pak o to intenzivněji.

Vedle komunistů se stávající systém nelíbil ani radikálním členům Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei (dále jen DSNAP).⁵⁵ Ti 6. května předložili sněmovně návrh na přechod na systém obligatorního pojištění. Tvrdili, že „Nynější způsob péče o nezaměstnané není postačujícím sociálním opatřením.“⁵⁶ Když neuspěli, přišli aspoň s návrhem na vyplácení záloh státního příspěvku. Proces jejich vyplácení byl totiž zdoluhavý a odborové organizace se tak snadno zadlužily.⁵⁷ S tímto návrhem se ztotožňovaly i jiní poslanci.

S dalším, opět neúspěšným, návrhem přišli i sociální demokraté v roce 1926. Navrhovali, aby po vypršení podpůrné lhůty nezaměstnaní pobírali dávky po další tři měsíce o polovinu zvýšené. Zde byl nejspíš záměr přesměrovat finanční zátěž v době krize od odborů na stát.⁵⁸ Návrh byl taktéž zamítnut.

Krátce poté přišel i návrh ze strany národních socialistů. I když jinak formulováno, přicházeli s toutéž myšlenkou: „Jelikož změnou podporovacího systému státní pokladna oproti létům dřívějším, za kterých působil zákon o podporách v nezaměstnanosti, ušetří ročně desetimilionové obnosy, opravňuje nás tato okolnost žádati, aby nezaměstnaným byla prodloužena doba, vyměřená k požívání státního příspěvku o 3 měsíce a aby i po využití statutárních podpor měli aspoň skrovnou pomoc ve státním příspěvku.“⁵⁹ S dalším návrhem novelizace přišli i lidovci. Na rozdíl však od ostatních stran požadovali podpůrnou dobu prodloužit až na deset měsíců.⁶⁰

I v dalších letech se objevovaly návrhy na novelizaci, všechny však stály na principu prodloužení podpůrné doby pro vyplácení příspěvků. Námitky vůči současnému systému se vyskytlo tolik, a ne všechny byly neopodstatněné, že sama vláda nakonec předložila návrh na

⁵⁴ Jedná se o lhůtu, po kterou musel být nezaměstnaný členem odborové organizace, aby měl nárok na vyplácení podpory se státním příspěvkem.

⁵⁵ V překladu Německá národně socialistická strana dělnická.

⁵⁶ Sněmovní tisk č. 292 (volební období 1925 – 1930), citace 6. 5. 2009, přístup z internetu:<
http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0292_00.htm>.

⁵⁷ Sněmovní tisk č. 337 (volební období 1925 – 1930), citace 6. 5. 2009, přístup z internetu:<
http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0337_00.htm>.

⁵⁸ Sněmovní tisk č. 359 (volební období 1925 – 1930), citace 6. 5. 2009, přístup z internetu:<
http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0359_00.htm>.

⁵⁹ Sněmovní tisk č. 480 (volební období 1925 – 1930), citace 6. 5. 2009, přístup z internetu:<
http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0480_00.htm>.

⁶⁰ Sněmovní tisk č. 614 (volební období 1925 – 1930), citace 6. 5. 2009, přístup z internetu:<
http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0614_00.htm>.

novelizaci zákona č. 267/1921 Sb. z. a n. Tato novela představovala jakýsi kompromis mezi původně předkládanými novelami od jednotlivých stran.

Návrh přichází se změnou tolik očekávanou, a sice se zavedením mimořádných podpor, které však byly omezeny pouze na určitá odvětví. Dále také prodlužoval podpůrnou dobu až na šest měsíců v jednom roce. Aby však nedošlo k silnému zatížení odborů, zvyšovala novela státní příspěvek na dvojnásobek. Jednalo se však o mimořádně krizovou situaci.⁶¹ Přestože neexistovaly výrazné neshody s tímto návrhem v parlamentu, zákon byl v tichosti odsunut. Důvodem byla nejspíš zlepšující se hospodářská situace a nesouhlas s reformou hlavně ze strany zprostředkovatelen práce. Ve výsledku tak nedošlo k tolik požadované reformě nedostačujícího současného systému celá dvacátá léta. K novelizaci se totiž přistoupilo až v roce 1930.

Nedá se však říct, že by vláda pro zlepšení stávající situace nic neudělala. Existovaly zde i jiné způsoby péče a pomoci potřebným, jako byla ošacovací a vyživovací akce dětí nezaměstnaných a dále pak mimořádné podpory. Tyto podpory se však týkala konkrétních krizových oblastí. Nejednalo se tudíž o žádnou systematickou pomoc. Na podpoře potřebných se také podílely obce. Jejich pomoc je však poskytována jako chudinství, nejde tedy opět o nějakou systémovou pomoc. Konkrétní zákonné ukotvení nouzových prací však v tomto období chybí. Ministerstvo sociální péče sice mělo připravenou osnovu tohoto zákona, avšak ministerstvo financí tento zákon nepodpořilo.⁶² Vedle všech těchto podpůrných opatření a zákonů zde samozřejmě existovaly akce různé soukromé povahy, které v lokálním měřítku nebyly tak bezvýznamné.

2.4 Vývoj na trhu práce v období československého boomu

Zlatá 20. léta, respektive jejich druhá polovina, jsou z hlediska nezaměstnanosti hodnocena veskrze kladně. Je to označováno jako nejúspěšnější období první republiky. Od roku 1923 nezaměstnanost zvolna klesala. Po zavedení gentského systému podpor se však podíl podporovaných a počet neumístěných zhoršil. Bylo to však z velké části dáno tím, že mnoho osob ještě nesplňovala požadavky na přiznání nároku.

⁶¹ Rákosník, J: Odvrácená tvář meziválečné prosperity..., 2008, s. 197.

⁶² Tamtéž, s. 202.

Tabulka č. 2: Počty neumístěných a podporovaných v letech 1925 - 1929

	1925 (Ne- umístění)	1925 (Podporo- vaní)	1926	1926	1927	1927	1928	1928	1929	1929
leden	71	-	61	22	83	33	57	20	53	31
únor	67	-	62	25	83	31	55	20	55	36
březen	30	-	64	27	71	27	46	17	49	30
duben	48	4	66	30	60	22	39	16	43	26
květen	44	4	68	33	52	18	35	16	36	21
červen	40	6	69	40	45	13	32	13	34	19
červenec	42	6	71	46	39	11	32	13	32	16
srpen	45	7	77	46	40	10	34	15	34	18
září	42	9	70	42	37	9	31	16	34	19
říjen	39	10	66	35	35	8	29	13	34	16
listopad	42	12	64	29	38	10	29	12	38	17
prosinec	48	17	71	29	45	14	39	19	52	30

Zdroj: Statistická příručka republiky československé, IV, Praha 1932, s. 328 – 332.

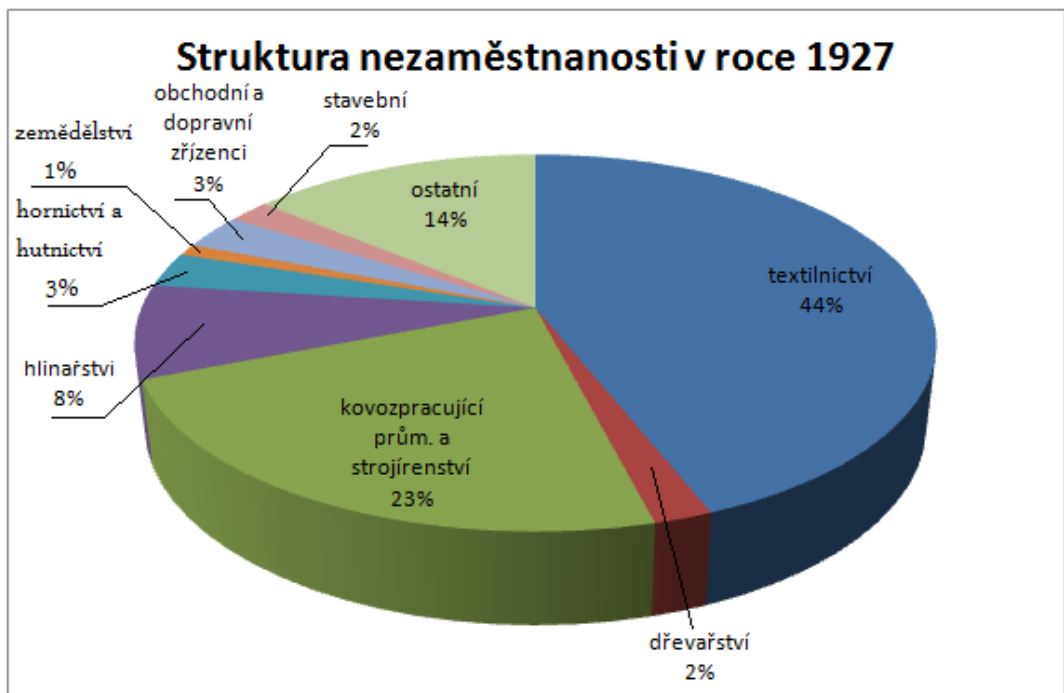
Z uvedené tabulky vyplývají i přes nepřesnost čísel dlouhodobé tendence ve vývoji nezaměstnanosti. Rozmach československého hospodářství začal zpomalovat v roce 1925. Nezaměstnanost se v roce 1926 nevyvíjela podle předpokladů, nedošlo k poklesu na jaře tohoto roku v důsledku nástupu sezonních prací. Starší literatura⁶³ označuje toto období jako jakousi mezikrizi. Pokud však údaje porovnáme s údaji z let 1922 a 1923, vidíme, že krize v roce 1926 nijak výrazně nezasáhla do ekonomiky.⁶⁴ V průběhu dalšího roku však počet neumístěných výrazně klesal. Podíl podporovaných v roce 1926 tvořil až dvě třetiny počtu neumístěných. To je mnohem více než v období prosperity, kdy byl tento podíl jednotřetinový či maximálně poloviční.

Podívejme se také na procentní složení nezaměstnaných podle jednotlivých výrobních oborů:

⁶³ Deyl, Z.: Sociální vývoj Československa 1918 – 1938, Praha, Academia, 1985.

⁶⁴ Rákosník, J: Odvrácená tvář meziválečné prosperity..., s. 203 – 204.

Graf č. 1: Struktura nezaměstnanosti podle podpor v září 1927



Zdroj: Statistická ročenka Republiky československé, IV, Praha 1932, s. 330 – 331.

Z uvedeného grafu je jasně vidět, že textilníci, kovodělníci a skláři tvořili téměř dvě třetiny všech nezaměstnaných. Zatímco zemědělci tvořili jen jedno procento. Je to z části dáno i tím, že se jedná o statistiku z měsíce září a nezaměstnanosti na venkově byla v tomto období vždy staticky nízká. V období krize v roce 1926 tvořili již zmíněné krizové obory téměř 90 %, z toho nejvíce textílii. Není nespíš překvapením, jak uvidíme v další kapitole, že podobná čísla uvidíme i v následujícím desetiletí.

Gentský systém byl podle mnoha autorů realizován opravdu v příhodnou dobu. Vyplatilo se čekat s jeho realizací čtyři roky. První polovina 20. let je věnována především obnově hospodářství po válce, překonání prvních krizí a uklidnění situace. Ve druhé polovině již nastává opravdu příhodná doba na jeho realizace a po počátečních problémech fungoval nový systém podpor se státním příspěvkem relativně dobře. Přesto se objevovalo několik problémů při jeho zavedení v praxi. Občané, poslanci i odboráři si stěžovali na přílišné zatížení odborářské pokladny v době krize, nedostatečná podpora osob odborově neorganizovaných, či krátká podpůrná doba.

Navrhované novely však byly „uloženy k ledu“ a té první a celkové se systém dočkal až v roce 1930. Až do konce roku 1929 Československo prožívalo příznivé období jak v hospodářství, tak i v nezaměstnanosti.

Položme si nyní otázku, zda gentský systém koncem 20. let a především pak v první polovině 30. let zkolaboval, jak uvádí někteří autoři? Nedá se říct, že zkolaboval. Byl pouze nedostatečným řešením v situaci, se kterou nikdo nepočítal. Nedostatky kritizované odpůrci gentského systému se měly teprve plně projevit v následujícím desetiletí. To, s čím se měla nepříliš zkušená československá vláda brzy potýkat, nikdo nečekal. Přesto po celá 20. léta systém fungoval bez zásadních problémů a případy vyčerpání fondů byly zcela ojedinělé. Jaké rozsáhlé sociální problémy se odehrávaly ve 30. letech, popisuje následující kapitola.

3. Velká hospodářská a sociální krize v Československu

Krach na newyorské burze koncem října 1929 nevyvolal v Československu v atmosféře volebního boje do parlamentu větší pozornost. Jsou o něm většinou jen krátké zmínky v burzovních zprávách. Volby a rozpočtová provizoria odváděly pozornost československých politiků od dění na poli mezinárodním.⁶⁵ Brzy po volbách se však konec hospodářské konjunktury a nástup hospodářské krize staly předmětem novinových úvah nejen opozičního, ale i vládního tisku. Ve vládních kruzích však převládal názor, že se jedná o běžný krizový výkyv, který bude brzy překonán. To, co v několika následujících měsících nastalo, čekal jen málokdo. Nejprve to vypadalo jako cyklická krize podobná té z roku 1926, avšak její neočekávaný vývoj přinesl nové situace a zkušenosti.⁶⁶

I když je ve starší literatuře období první republiky hodnoceno jako období velké konjunktury, je třeba říct, že současní historikové se ztotožňují s názorem, že léta třicátá znamenala zhoršení pozice Československa v mezinárodním srovnání. Oslabil se podíl na světové průmyslové produkci ze 1,7 na 1,3 % a na světovém exportu ze 1,9 na 1,6 %.⁶⁷ S tímto názor musíme souhlasit.

⁶⁵ Viz Stenografické záznamy PS NS, 30. ledna 1930, citace 10. 4. 2009, přístup z internetu: <<http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/012schuz/s012001.htm>>

⁶⁶ Lacina, V.: Velká hospodářská krize ..., 1984, s. 69.

⁶⁷ Rákosník, J: Odvrácená tvář meziválečné prosperity..., s. 286.

Jaký nástup měla hospodářská krize v Československu? Jaký byl její dopad na československou ekonomiku? Jaký měla vliv na nezaměstnanost a sociální úroveň obyvatelstva? Co se dělo na trhu práce? Na tyto otázky odpovídá tato kapitola.

3.1 Hloubka hospodářská krize a její dopady na nezaměstnanost

„Nezdá se, že náš průmysl se ve svém celku ocitá v krizi, i když linie mimořádné konjunktury minulých let opadáva.“⁶⁸ Těmito slovy komentoval ministr financí Engliš pohled na ekonomickou situaci v roce 1930. V této době se skutečně nejednalo o žádnou závažnou situaci, to se ale záhy poté ukázalo jako mylný předpoklad. I přes varovná čísla makroekonomických ukazatelů konce roku 1930 jeden z předních vůdců československého hospodářství J. Preiss prohlašoval: „...I dnešní krize bude překonána, snad nejsme ještě na jejím dně, ale nemáme již k němu daleko. Třeba ovšem vydržeti prací, spořením a třeba odříkáním.“⁶⁹ Čísla z dalších měsíců a především let ukázala opravdu silný dopad na československou ekonomiku, ze které se v podstatě nevzpamatovala až do druhé světové války. Nástup krize byl u nás na rozdíl od některých zemí (USA, Německo) Evropy pozdější a pomalejší. Neukázalo se to však jako příliš velká výhoda a můžeme říct, že o to drtivější měla dopad. Navíc její tempo bylo v porovnání s jinými státy závratné.

O velké hospodářské krizi nejen u nás byla napsána řada studií. Zaměřme se zde hlavně na sociální aspekty dopadu velké deprese. Základním problémem československé ekonomiky bylo dědictví ještě z dob Rakousko-Uherska, a sice malosériová výroba v průmyslu. A právě zde se projevil problém odbytnosti našich výrobků orientovaných hlavně na střední a jihovýchodní Evropu. Vliv na to měl také opětovný růst síly Německa a jeho vývoz ve třicátých letech, které se pomalu navracel na svá původní místa, především pak na Balkán. Problémem byla také vysoká agrární cla, nízká technická úroveň průmyslu, vysoké zdanění, oslabení pozic československých výrobků vlivem zosílené konkurence a orientace vývozu na méně perspektivní výrobky.

Jako první se krize projevila v zemědělství, kde dochází k propadu již v roce 1928. Můžeme však říct, že československé respektive české zemědělství prochází krizí již celá

⁶⁸ Stenografické záznamy schůzí PS NS, 8. ledna 1930, citace 10. 4. 2009, přístup z internetu: <<http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/008schuz/s008001.htm>>.

⁶⁹ Rákosník, J: Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938, Praha: Karolinum, 2008, s. 208.

dvacátá léta a tento trend v podstatě pokračuje v celé Evropě až do současnosti. S příchodem krize se problémy v zemědělství stále více prohlubují a postupně dochází téměř k jeho zhroucení. Z hlediska nezaměstnanosti se zpočátku negativně projevilo hlavně snížení koupěschopnosti zemědělského obyvatelstva, pokles stavebního ruchu a již zmíněné potíže v exportu.⁷⁰ Nejvíce se zmenšil export do sousedního Německa.⁷¹ Vyšší nezaměstnanost se zpočátku projevovala ve velkých aglomeracích, jako byla Praha, Brno, Ostrava. K ještě horším ukazatelů velkých měst přispěl příchod nezaměstnaných z ostatních částí země, kteří tak doufali ve zlepšení svých podmínek.

Propad československé ekonomiky vlivem světové krize se začal projevovat až koncem roku 1930 a svého dna dosáhl v roce 1933, kdy jsou čísla vypovídající o výši nezaměstnanosti v jednotlivých odvětvích výroby skutečně nejvyšší. Od roku 1934 dochází k velmi pozvolnému ožívání hospodářství. Také obchodní bilance dosahovala špatných čísel, byť pasivní se stala až v roce 1932 a teprve ve druhé polovině třicátých let dochází k jejímu výraznému nárůstu. I ve světovém měřítku byla krize let 1929 – 1933 krizí nejhlubší a nejničivější, objem světové průmyslové výroby se zmenšil v době vrcholu krize o 37 % proti roku 1921 a nezaměstnanost přesáhla jen v deseti průmyslově rozvinutých zemích 30 mil. osob.⁷²

Nezaměstnanost se nevyhnula žádnému z větších průmyslových odvětví. Největší propady zaznamenáváme v roce 1933. Při sezonních výkyvech byl největší počet nezaměstnaných v únoru 1933 ve stavebnictví (u zprostředkovatelen bylo hlášeno 117 776 osob),⁷³ dále v textilním průmyslu v březnu 1933 (96 039), v kovoprůmyslu taktéž v březnu 1933 (58 753), zemědělství a lesnictví v únoru 1933 (52 322). Dále byla nezaměstnanost největší taktéž v únoru 1933 ve sklářském průmyslu (35 943), pak také v průmyslu dřevařském a konfekčním.⁷⁴

Uvedme si nyní několik čísel charakterizující vývoj nezaměstnanosti v roce 1930, jako prvním krizovým rokem v Československu. V lednu roku 1930 vykazovaly zprostředkovatelný práce 52 809 lidí. Koncem téhož roku to byl více než čtyřnásobek. Do konce roku 1931 křivka lidí hlásících se u zprostředkovatelen téměř letěla. V následujícím roce statistiky zaznamenaly podobný vývoj s tím rozdílem, že koncem prosince roku 1932 byl oficiální počet registrovaných „děsivých“ 748 811 nezaměstnaných osob. Ani toto vysoké

⁷⁰ Lacina, V.: Velká hospodářská krize ..., s. 68.

⁷¹ Tamtéž, s. 92.

⁷² Deyl, Z.: Sociální vývoj..., s. 106.

⁷³ Z. Deyl uvádí, že citelný pokles nastal už v 1929 vlivem opožděné stavební sezóny.

⁷⁴ Deyl, Z.: Sociální vývoj Československa..., 1985, s. 107.

číslo však nebylo konečné a konce února 1933 se hlásilo u zprostředkovatelen práce 920 182 osob. Ve srovnání se stejným měsícem to byl nárůst téměř o 50 %. Rok 1934 přinesl nárůst zaměstnanosti v některých oborech, ale počátkem roku 1935 došlo opět k jejímu poklesu. Maxima dosáhla v únoru počtem 833 194, což bylo číslo blížící se nejhlubšímu propadu z let krize. Od září 1935 se situace již jen zlepšovala.⁷⁵

Pomalý nástup krize v Československu ukazuje následující tabulka:

Tabulka č. 3: Počty neumístěných a podporovaných v letech 1930 – 1933 (v tisících)

	1930 (neu- místění)	1930 (podpo- rování)	1931	1931	1932	1932	1933	1933
leden	73	39	313	111	583	186	872	300
únor	86	40	343	117	631	197	920	305
březen	88	45	339	119	633	195	877	295
duben	79	42	296	107	555	180	795	264
květen	77	41	249	93	487	171	726	247
červen	73	37	220	82	466	168	675	236
červenec	77	46	210	82	453	167	640	226
srpen	88	52	215	86	460	172	625	224
září	104	57	228	84	486	170	622	210
říjen	122	61	254	88	533	173	629	213
listopad	155	65	337	106	608	190	691	210
prosinec	239	85	486	146	746	239	779	236

Zdroj: Statistická příručka, IV, Praha 1932, s. 330 – 331.

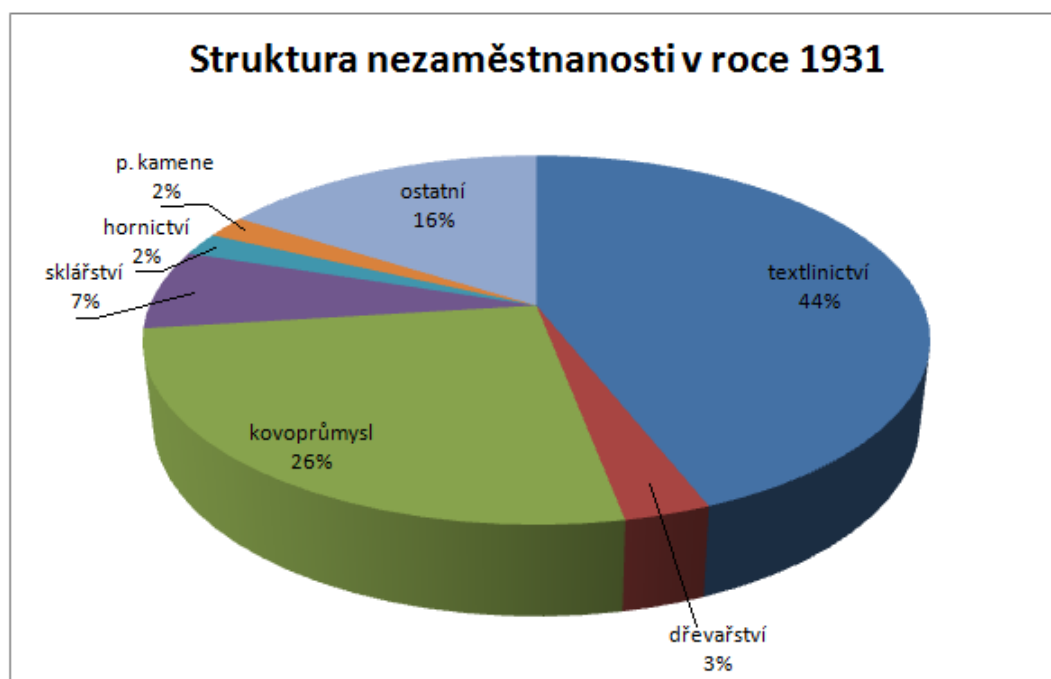
Jak je patrné z údajů z roku 1930, byla situace trhu práce téměř beze změny a nic nenasvědčovalo vypuknutí krize. Další čísla již tak příznivá nejsou. Pro porovnávání se současností je pro nás důležité procentní vyjádření nezaměstnanosti. Vzhledem k nedostatečné statistice údajů z této doby je to poměrně těžké. Pokud vycházíme z údajů sčítání lidu v roce 1930 a kvalifikovaného odhadu H. Minaříkové, zjišťujeme přibližnou nezaměstnanost v nejhlubších letech krize, která byla 1–1,1 mil. osob. Procentně vyjádřeno jako 14 – 16 % výdělečně činného obyvatelstva.⁷⁶

Následující graf pak ukazuje, do jaké míry byla postižena jednotlivá odvětví průmyslu:

⁷⁵ Tamtéž, s. 108.

⁷⁶ Zde je ale nutné brát v potaz, že se jedná o celorepublikový průměr zahrnující i nejhůře postižené oblasti průmyslu i zemědělství.

Graf č 2: Struktura nezaměstnanosti podle podpor v červnu 1931



Zdroj: Rákosník, J: Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938, Praha: Karolinum, 2008, s. 278.

Již dobové prameny poukazovaly na skutečnost, že se u zprostředkovatelen práce hlásili jen nezaměstnaní, kteří chtěli uplatnit své nároky na podporu v nezaměstnanosti vůči odborům a vůči státu. Následující srovnání ukazuje rozdíly v nezaměstnanosti v jednotlivých zemích Československa a také rozdíly mezi počty osob, kteří se při sčítání lidu k 1. 12. 1930 nahlásili jako nezaměstnaní, a osobami, které se skutečně hlásili u zprostředkovatelen:

Tabulka č. 3: Srovnání počtu zaměstnaných v jednotlivých zemích ČSR k 1. 12. 1930:

Země	podle sčítání lidu	podle zprostředkovatelen práce
Čechy	186 884	114 831
Morava a Slezsko	61 766	30 756
Slovensko	39 245	8 260

Zakarpatská Ukrajina	6 622	652
celkem	249 287	154 499

Zdroj: Štern, E.: Kritický rozbor péče o nezaměstnané v Československu, Sociální revue, r. 13, 1932, s. 4.

Podle této tabulky si můžeme udělat obrázek o rozdílech, které panovaly mezi jednotlivými regiony státu. Zprostředkovatelný práce zachycovaly v Čechách jen asi 60 % nezaměstnaných, na Moravě a ve Slezsku to bylo jen 50 %, na Slovensku asi 20 % a na Zakarpatské Ukrajině pouhých 10 %.⁷⁷ Je třeba také podotknout, že podporu dostávala pouze část osob registrovaných u zprostředkovatelen.

Krise zasáhla také oblast mezd všech pracovníků. I když se průměrné dělnické mzdy rozcházejí, Z. Deyl uvádí, že v roce 1935 klesla průměrná denní mzda dělníků na 83,3 % - 85,5 % mzdy z roku 1929. Jejich pokles byl nepřetržitý celou první polovinu třicátých let a měl pokračovat ještě v době konjunktury.⁷⁸ Sociální sestup zaznamenaly stejně jako dělníci také skupiny soukromých i státních úředníků. Snížení výdajů ze státního rozpočtu se také projevilo ve snížení platů nejvyšších činitelů státu.⁷⁹

Stejně jako první světová válka, měla i velká hospodářská krize obrovský vliv na smýšlení občanů. Domnívám se, že výsledkem krize byla i krize kapitalismu jako převládající ideologií před velkou depresí. Docházelo ke změnám v tom, jak lidé a především pak politici vnímali hospodářskou politiku. Někteří kapitalismus a jeho mechanismy označovali za příčinu krize. Vedla k zesílení protikapitalistických nálad nejen v Československu ale téměř po celém světě. Byly silně podkopány liberální hospodářské mechanismy. Této situace využila samozřejmě strana nejvíce apelující vůči kapitalismu. KSČ se snažila získat si přízeň obyvatel silně postižených krizí nalézajících se v tíživých životních podmínkách. Komunistický výklad velké deprese jako kapitalistická krize z nadvýroby vedla mnoho občanů k příklonu k levicovým myšlenkám a silící podpoře Komunistické strany Československa. Zesílení moci a působnosti KSČ jsou toho nesporným důkazem. I když pak druhá světová válka změnila vnímání světa a hospodářství celkově, je možné i v poválečné době sledovat tyto tendence k její podpoře.

⁷⁷ Deyl, Z.: Sociální vývoj..., 1985, s. 109.

⁷⁸ Podle propočtů V. Průchy dochází k obratu až v roce 1927.

⁷⁹ Zákon 115/1931 Sb. z. a n. přichází s návrhem snížení platu prezidenta republiky o 500 000Kč, předsedů obou sněmoven Národního shromáždění o 31 200Kč, místopředsedů obou sněmoven NS o 51 840Kč, ostatních členů obou sněmoven NS o 1 569 600 Kč a členů vlády o 224 000Kč.

3.2 Hnutí nezaměstnaných a „sociální válka“

Nezaměstnaná část obyvatelstva nebyla během krize pasivní a pouze vyčkávající na konečné řešení situace, jak by se mohlo zdát. Za velké deprese nabýval na významu fenomén hnutí nezaměstnaných. Nezaměstnaní se tak formovali a snažili se aktivním způsobem přinutit vládu k činu a zlepšit tak své neutěšené sociální postavení. Toto hnutí, vznikající také v dalších zemích⁸⁰, bylo v Československu téměř pod naprostou nadvládou Komunistické strany Československa. Následující výrok: „Zástupci strany v obecním zastupitelstvu obstarávali seznamy nezaměstnaných, kteří se hlásili o podpory na komisích sociální péče. Podle těchto adres chodili komunisté od domu k domu... a všechny zvali na schůze.“⁸¹, je důkazem silné snahy KSČ naklonit si obyvatelstvo tímto způsobem na svoji stranu. Kominternu podporovala komunistické strany v jednotlivých zemích, aby se postavily do čela odboje. Byl to totiž také jeden ze způsobů, jak zvýšit počet členů v jejich odborech. Nutno říct, že komunisté opravdu dokázali využít nastalé situace ve svůj prospěch. Sám K. Gottwald publikoval na stránkách Rudého práva instrukce pro využití situace: „Vzhledem k nastávající hospodářské krizi stoupne význam otázky nezaměstnaných. Strana musí energicky rozvinout započatou akci nezaměstnaných a mobilizovat všechno dělnictvo proti gentskému systému a za stálou státní podporu nezaměstnaných.“⁸² KSČ to pojímala jako skutečnou „sociální válku“. Vznikaly „fronty chudých proti frontě boháčů, fronty vedené komunisty proti frontě vedené kapitalisty“, jak to charakterizoval Klement Gottwald.⁸³

Na rozdíl od KSČ ostatní levicové strany svůj vůdčí nástup v hnutí zaspaly a dávaly proto v řešení situace přednost klasickým způsobům kolektivního vyjednávání a řešení v rámci politických institucí. Proto tento způsob ponechaly převážně v moci komunistů. Ostatní strany sice organizovaly schůze nezaměstnaných, avšak v porovnání s komunisty to byly akce mnohem menšího rozsahu.

Rostoucí organizovanost nezaměstnaných se datuje od konce roku 1929 a to především v Praze. Zpočátku byly akce hnutí potlačovány nenásilně, až v roce 1933 začaly orgány postupovat proti demonstrantům výrazně ostřeji a právě odtud pochází známé heslo,

⁸⁰ Např. ve Velké Británii nabývalo mnohem většího významu, bylo lépe organizované a dlouhodobější. Dále významné hnutí např. v Německu či USA.

⁸¹ Kořalková, K.: Ohlas hnutí nezaměstnaných ve vnitropolitickém životě Československa na počátku hospodářské krize (1930 – 1931), ČSČH 6, 1958, č. 3, s. 470 – 490.

⁸² Tamtéž.

⁸³ Klement Gottwald, Spisy, sv. 3, 1931 – 1933, Praha 1951, s. 86.

že “ Masaryk dal střílet do dělníků.”⁸⁴ Nezaměstnaní využívali několik různých forem nátlaku, jako bylo demonstrování, stávkování a vynucovací akce například na získání poukázek na potraviny (žebračky). Hlavní formou organizace však byly schůze.

KSČ podporovala nezaměstnané prostřednictvím vyhlášení Mezinárodního dne boje proti světové nezaměstnanosti na 6. března 1930. Avšak vyvrcholením celého hnutí nezaměstnaných 30. let byl až 2. mezinárodní den boje proti nezaměstnanosti o rok později. Akce byla masová a velmi dobře zorganizovaná, za požadavky akčních výborů nezaměstnaných demonstrovalo 100 000 lidí.⁸⁵ V následujících letech, tři roku zbídačení a nuzných podmínek života nezaměstnaných, však došlo k oslabení hnutí a jeho postupnému útlumu. Z. Kárník se přiklání k názoru, že důvodem postupného zániku hnutí nezaměstnaných byla neudržitelnost sektářství diktované z Moskvy, která podlamovala sílu komunistického hnutí jako celku.⁸⁶ Jiným důvodem také mohl být pokles podpory německým obyvatelstvem jako možný následek Hitlerova nástupu k moci v Německu v roce 1933.

4. Návrhy řešení krizové situace a její skutečná opatření

Jak již bylo řečeno výše, vypuknutí velké hospodářské krize zastihlo československé strany zcela nepřipravené. Neměly vypracovaný program na zvládnutí situace, přesto se snažily podat alespoň uspokojivé odpovědi na řešení krize. To spatřovaly především v různých reformních krocích vycházejících z politiky intervencionalismus.⁸⁷ Široká koalice velké pětky⁸⁸ ale při svých jednáních jen stěží dosahovala jednotného názoru, její postup byl tak od počátku opatrný a postrádal jasný směr řešení situace. Na podzim 1930 si stěžoval F. Peroutka na účet vlády, že je bezradná, sama nevládne a jen vyčkává na konstruktivní návrh z parlamentu.⁸⁹

⁸⁴ Rákosník, J.: Odvrácená tvář meziválečné prosperity..., s. 264.

⁸⁵ Kořalková, K.: Ohlas hnutí nezaměstnaných..., s. 351.

⁸⁶ Kárník, Z.: České země v éře I. republiky, díl II., Praha 2002, s. 444.

⁸⁷ Sekanina, M.: Kdy nám bylo nejhůře? Hospodářská krize 30. let 20. století v Československu, Praha, Libri, 2004, s. 86

⁸⁸ Velká pětka ve složení: sociální demokraté, národní socialisté, agráři, lidovci a národní demokraté.

⁸⁹ Rákosník, J.: Odvrácená tvář ..., s. 211.

4.1 Novelizace gentského systému podpor jako řešení problému

Druhá polovina 20. let byla naplněna diskuzemi o novele gentského systému podpor. Po volbách do parlamentu v roce 1930 tak odpověděla nová vláda na výzvy o změně systému realizací novely v červnu 1930 zákonem č. 74/1930 Sb.⁹⁰ Protože se v nové vládě opět objevily socialistické strany, nebyl problém se schvalováním zákona. Podporu získal také ze strany opozice.⁹¹ Jediným velkým odpůrcem tak byla již tradičně KSČ, která svůj volební program založila na odporu vůči gentskému systému jako celku a prosazovala systém povinného pojištění.⁹² Nutno říct, že to nebyl zcela scestný názor. Pokud budeme srovnávat obligatorní pojištění a tehdejší systém, můžeme dojít k názoru, že obligatorní pojištění přinášelo řadu výhod. Mezi ně patřila plná podpora všem nezaměstnaným bez závislosti na jejich členství v odborových organizacích. Pro některé občany to tudíž byl zcela pozitivní přínos. Na druhou stranu by systém silně zatěžoval státní pokladnu a přinesl státu řadu administrativní práce navíc. Z tohoto pohledu zde tedy nebyla snaha ze strany vlády o přechod na jiný systém.

Nový zákon podstatu gentského systému nezměnil, přinesl však řadu změn. Původní jednopilířový systém byl nahrazen trojpilířovým, kde k odporovým podporám přibyla ještě státní stravovací akce a produktivní péče.⁹³ Dnešní systém sociálního zabezpečení je taktéž postaven na třech pilířích, rozdíl je ale v tom, že dnes máme sociální pojištění, které za I. republiky neexistovalo. Součástí našeho současného systému je odvod daní také v podobě příspěvku na státní politiku zaměstnanosti. Podstatnou změnou, kterou novelizace přinesla, bylo prodloužení podpůrné doby na 26 týdnů (§ 2) oproti původní čtyřem resp. třem měsícům. Další klíčová změna proběhla u výše státního příspěvku, ta byla zvýšena na trojnásobek podpory, kterou nezaměstnanému vyplácela odborová organizace ze svých prostředků. Doposud se státní příspěvek rovnal výši podpory vyplácené organizací.

Vedle tolik očekávané reformy gentského systému v roce 1930 přibyl také zákon o stavebním ruchu⁹⁴ a v roce 1931 pak důležitý zákon o exportních úvěrech.⁹⁵ V prvních letech krize se vláda orientovala pouze na řešení spočívající ve zvýšení cel, podpory vývozu nebo řízení zahraničního obchodu. Rákosník uvádí, že některé tato reformy měly pozitivní vliv na

⁹⁰ Tento zákon měnil ustanovení původního zákona č. 267/1921 Sb. z. a n., o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaných.

⁹¹ Např. DSNAP a další německé strany.

⁹² Rákosník, J: Odvrácená tvář... s. 218.

⁹³ Viz článek IV. Zákona 74/1930 Sb.

⁹⁴ Zákon č. 45/1930 Sb. z. a n.

⁹⁵ Zákon č. 121/1931 Sb. z. a n.

vývoj na pracovním trhu.⁹⁶ Vlády ostatních Evropských států však udržovaly stejný přístup a Československo tedy nevybočovalo příliš z řady. Kroky k udržení situace v prvních letech krize, prováděné Udržalovou vládou, byly hodnoceny historiky jako kroky nedestabilizující společnost. Za Udržalovy vlády nedocházelo k větším politickým neshodám.

Během krize přišli o práci občané všech vrstev, pro ty neorganizované zde díky novele existovala státní stravovací akce, tedy přidělování potravin. Na ně měly nárok osoby delší dobu nezaměstnané. Státní stravovací akce se měla původně týkat pouze nejpostiženějších oblastí, postupně se však rozšířila na celé území státu. Stravovací akce se ale nelíbila všem, někteří volali po tom, aby si nezaměstnaní pomoc odpracovali. Ministerstvo sociální péče na to ale odpovídalo, že stravovací akcí „... lze uspokojit daleko nepoměrně větší počet nezaměstnaných...“⁹⁷ Vedle toho produktivní péče byla sice náročnější na výdajovou stránku státu, ale neprosplávala přímo jen nezaměstnaným, nýbrž nepřímou se podílela na oživení a udržení dalších výrobců, kteří fundovali jako dodavatelé na práce konané v rámci veřejných investic. Například J. Nebesář argumentoval takto: „... blude je názor, podle kterého je zbytečné léčit krizi a zejména nezaměstnanost veřejnými investicemi, neboť prý mohou zaměstnat příliš málo lidí. Tato bludná teorie však přehlíží, že každá investiční činnost vytváří postupně další a další důchody, že se tím multiplikuje kupní síla vložená do financované investice...“⁹⁸ Přesto však myšlenka investiční činnosti za cenu deficitního rozpočtu získala podporu jen omezeně. Historikové se ale shodují v nedostatečnosti státní stravovací akce a většina pramenů dokládá nedostatečný počet přidělovaných poukázek. Celkově z pramenů také vyplývá, že péče o nepojištěné byla značně nedokonalá, což dokazují mnohá zneužívání akce.

Tabulka č. 3: Výdaje na státní stravovací akci v letech 1930 – 1937

Rok	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Mil. Kč	10	109	234	235	246	262	252	136

Zdroj: Rákosník, J: Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938, Praha: Karolinum, 2008, s. 243.

Poslední, již zmiňovaný, pilíř sociální péče představovala produktivní péče. Jednalo se konkrétně o tzv. veřejně prospěšné práce, které zahajovaly veřejnoprávní korporace.⁹⁹ Stát

⁹⁶ Rákosník, J: Odvrácená tvář... s. 211.

⁹⁷ Rákosník, J.: Odvrácená tvář ..., s. 237.

⁹⁸ Vencovský, F.: Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948, Brno 1997, s. 291.

⁹⁹ Stát, země, okres, obec či veřejnoprávní právnické osoby.

zde denně přispíval na mzdu, ne však více než 10 Kč a musela odpovídat mzdovému tarifu. Nařízení stanovovalo, že přednostně má být práce přidělována členům odborových organizací a to vyvolávalo vlnu nevěle. Následující tabulka dokazuje, že se nejednalo o zanedbatelný způsob podpory. Můžeme si všimnout zajímavého faktu, a sice že předpokládané výdaje byly podstatně vyšší než částka skutečně vyplácená.

Tabulka č. 4: Výdaje na produktivní péči o nezaměstnané v letech 1930 – 1937

Rok	Vyplacených Kč	Povolených Kč
1930	2114697	13144000
1931	55685106	83127000
1932	45727098	49826000
1933	12058536	9979000
1934	13164222	25743000
1935	44410078	153900429
1936	50052051	80644500
1937	-	76700000 (zaokrouhleno)

Zdroj: Rákosník, J: Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938, Praha: Karolinum, 2008, s. 253.

Novelizace gentského systému podpor v roce 1930 sice znamenala zlepšení podmínek nezaměstnaných a přinesla všeobecnou spokojenost, ne však v takové míře jako bylo třeba. Stále zde také chyběla podpora osob odborově neorganizovaných a ústředny nadále postrádaly ustanovení o povinném hlášení volných pracovních míst ze strany zaměstnavatelů. Stále se tedy očekával zákon doplňující tento nedostatek.¹⁰⁰

Počátkem 30. let byla kritizována Malypetrova¹⁰¹ vláda za svoji údajnou nečinnost, odpovědí na to byl program hlásající akční řešení.¹⁰² Přichází s novou úpravou gentského systému, kde debaty o novelizaci probíhaly v letech 1932 – 1933. Nová úprava zákona se projevila především úsporným efektem. Bylo to hlavně ministerstvo financí, jež prosazovalo restriktce v novele zákona, požadovalo mimo jiné omezení státního příspěvku. Obsahem změny nařízení vedle úpravy podpor gentského systému bylo také ustanovení dohlížecí pravomoci ministerstva financí spolu s ministerstvem sociální péče nad hospodařením odborových organizací. Doposud to mělo na starosti pouze MPS. Jedním z nejpodstatnějších

¹⁰⁰ Rákosník, J.: Odvrácená tvář..., s. 274.

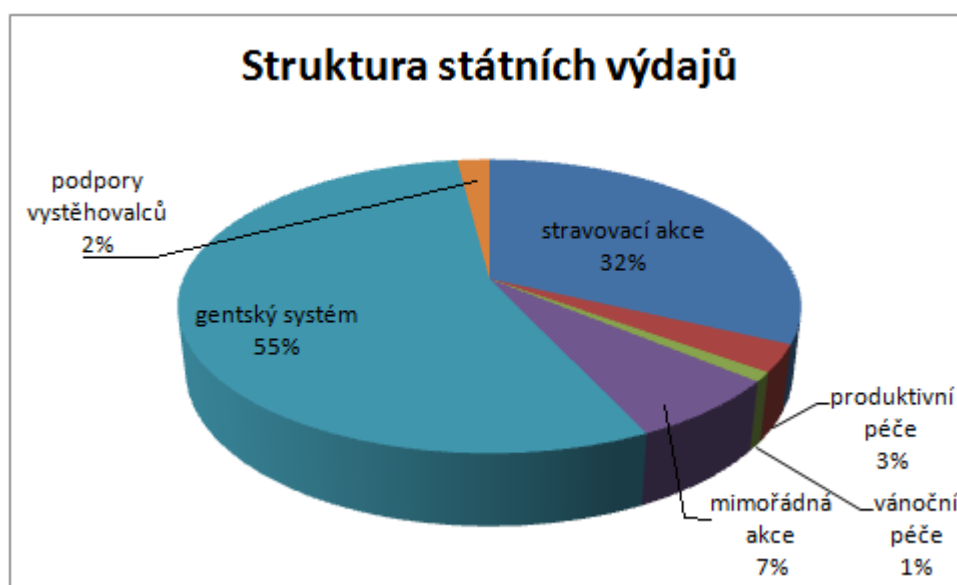
¹⁰¹ Jan Malypetr, člen agrární strany a předseda vlády v letech 1932 – 1935.

¹⁰² Stenografické záznamy PS NS, 4. listopadu 1932, citace 30. 5. 2009, přístup z internetu: <<http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/213schuz/s213001.htm>>.

změn však bylo snížení státního příplatku na dvojnásobek podpory odborů z původního trojnásobku. Dosavadní oprávnění vyplácet státní příspěvek prostřednictvím odborů bylo zrušeno. Tyto restrikce měly za následek jediný, a to přísnější dozor nad vyplácením podpor.¹⁰³

Velkým problémem nejen gentského systému podpor ale i ostatních systémů byl ve 30. letech klesající podíl podporovaných na celkovém počtu hlášených. Vypovídající charakter mají následující čísla. V letech 1926 – 1929 činil podíl 45 %, v roce 1933 jen 33 % a do roku 1937 nepřesáhl 37 %.¹⁰⁴ Existovaly zde proto také další formy zabezpečení nezaměstnaných. Následující graf pak znázorňuje jejich podíl na celkových vládních výdajích:

Graf č. 3: Struktura státních výdajů na nezaměstnané v roce 1934



Zdroj: Rákosník, J.: Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938, Praha: Karolinum, 2008, s. 297.

I přes několikaletou existenci gentského systému se stále objevovaly názory na jeho opuštění a přechod k obligatornímu systému pojištění.

¹⁰³ Rákosník, J.: Odvrácená tvář..., s. 289 – 296.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 296.

4.2 Idea obnovy hospodářských poměrů

Ve 30. letech byly silně podkopány liberalistické základy ekonomik v celém vyspělém světě a stejně tak i v Československu. Prosazovala se politika státních zásahů, jejímiž stoupenci ve vládní koalici byla agrární strana, sociální demokracie a národní socialisté. J. Macek a J. Nebesář se stali stoupenci keynesovského řešení ekonomiky. J. M. Keynes přišel ve 30. letech s teorií řešení velké hospodářské krize. Příčinnou nedobrovolné nezaměstnanosti je v Keynesově teorii nedostatečná poptávka, jež je příčinou krize. Řešením je pak snaha vytvářet dostatečné podněty k soukromým investicím.¹⁰⁵ Pod vlivem keynesiánství se podstatným cílem hospodářské politiky stala plná zaměstnanost. Prostředkem k jejímu dosahování byla inflační měnová politika a pak růst veřejných výdajů jak uvádí Prof. Robert Holman ve své přednášce „Výročí propuknutí Velké hospodářské deprese“.¹⁰⁶ Nové hospodářské politiky byly tak v důsledku těchto teorií zaměřeny nikoliv na vyrovnané veřejné finance, ale na zadlužení státu. To bylo totiž považováno za menší zlo než nezaměstnanost. Celosvětově tím byla zahájena politika rostoucích státních dluhů, jejíž pozůstatky si neseme s sebou dodnes.

Většina politiků podporujících tento způsob znovuoobnovení našeho hospodářství se shlédla ve Spojených státech amerických. Americký prezident Franklin D. Roosevelt¹⁰⁷ přišel se sérií vládních programů nazvaných New Deal (Nový úděl). Program Nového údělu, který byl prováděn více než 60 zákony o státních zásazích do průmyslu, zemědělství a sociální sféry, sledoval v sociální oblasti rychlou pomoc nezaměstnaným, omezení nezaměstnanosti a oživení aktivity průmyslu a zemědělství. Tento plán vedl k centralizaci moci na federální úrovni. Na základě tohoto Nového údělu pak došlo k údajné záchraně, oživení a obnovení americké ekonomiky. Bylo tomu ale opravdu tak? Skutečně to vedlo k záchraně americké ekonomiky? Historikové tato tvrzení dnes vyvrací a Dr. Burton Fulsom je jedním z nich. Ve své přednášce Tři mýty o Velké hospodářské krizi vyvrací pozitivní přínosy z New Dealu. Tvrdí, že Rooseveltův program „byl zřetelným ekonomickým selháním...program vládních opatření nahrazující přirozenou cestu k oživení neuspěl ve snaze snížit nezaměstnanost.“¹⁰⁸ Roosevelt se domníval, že z daní od soukromých osob a podnikatelů bude financovat vládní

¹⁰⁵ Více informací na téma keynesiánské řešení krize v knize: Keynes, J. M.: Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz; Z angl. orig. The General Theory of Employment, Interest and Money, ČSAV, Praha, 1963.

¹⁰⁶ Holman, R.: Výročí propuknutí Velké hospodářské deprese, citace 25. 5. 2009, přístup z internetu: <<http://cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=481>>.

¹⁰⁷ 32. prezident USA v letech 1933 – 1945.

¹⁰⁸ Burton Fulsom Jr.: Tři mýty o Velké hospodářské krizi, citace 23. 5. 2009, přístup z internetu: <<http://cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=485&PHPSESSID=81606d0c094934716161342a0a7a3f5a>>.

programy, jako byl např. Works Progress Administration (Správa pro podporu zaměstnanosti). To vše ale vedlo pouze k přesunu pracovních míst z produktivního soukromého do neefektivního veřejného sektoru.

Přívrženci keynesiánského způsobu řešení na české politické scéně pak byli silně podporováni i samotným ministrem sociální péče J. Nečasem, jež nastoupil do své funkce v roce 1935. Ministr nabízel řešení situace na poli nezaměstnaných pomocí státních zásahů. Byl toho názoru, že v boji s nezaměstnaností je důležitá veřejná investiční činnost a veřejné práce. Investice mají být regulátorem pracovních příležitostí, proto má být vytvořen v období konjunktury dlouhodobý investiční plán. Je ale nutná investiční činnost ve větším rozsahu, nejprve mají být uskutečněny investice do obrany státu, ke zmenšení nezaměstnanosti mají přispět práce zaměstnávající co nejvíce lidí, jako jsou práce siliční, vodohospodářské, vodocepné a elektrizační.¹⁰⁹ Další investice pak mají být vloženy do budování nových tratí, letišť, pražské podzemní dráhy, výstavby nemocnic a škol, atd.¹¹⁰ Na podporu investic je pak třeba levných úvěrů: „Pokračování v politice levného úvěru je základním předpokladem dalšího zlepšení hospodářského vývoje...“¹¹¹

Důkazem je i prohlášení, kde tvrdí, že „... jediná správná cesta hospodářská je ta, která dělá politiku práce ne politika politických podpor.“¹¹² Tyto názory můžeme porovnat se současnými návrhy řešení krize, kdy se situace opakuje a mnoho ekonomů je toho názoru, že státní zásahy a investiční pobídky jsou tou správnou ekonomickou cestou z deprese. Tyto vynaložené náklady pak mají být ekonomikou dále multiplikovány a vytvářet nové důchody. Ptejme se však, zda tyto výdaje státního rozpočtu nebudou chybět v jiných potřebných oblastech, zda se neuplatní vytěsňovací efekt vládních investic a nezvýší se silně vládní dluh a zda nedojede pouze k neefektivnímu přerozdělení.

Labilní hospodářská situace vyvolávala stálý zájem o vystěhovalectví. Jednalo se o tradiční ventil přelidnění. Ale v období deprese dochází k poklesu migrace.¹¹³ Důvodem tohoto poklesu bylo zpřísnění podmínky přijímání cizinců kvótami a dalšími restrikcemi v bývalých imigračních státech. To omezilo i počet vystěhovalců z ČSR a zhoršovalo situaci na domácím trhu práce. Ministr sociální péče Nečas pokládal právě redukci vystěhovalectví za jednu z hlavních příčin vysoké nezaměstnanosti. V boji s přelidněním tak zůstalo Československo zcela osamoceno.

¹⁰⁹ Nečas, J.: Likvidace nezaměstnanosti, Sociální Ústav, Praha, 1938, s. 25 – 36.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 37 – 40.

¹¹¹ Tamtéž, s. 63.

¹¹² Tamtéž, s. 10.

¹¹³ Dokazují to i čísla: ve dvacátých letech byl průměr vydaných pasů kolem 32 tisíc ročně, v letech třicátých bylo jen okolo 10 tisíc ročně.

Nedlouho před „Mnichovem“ zveřejnil ministr sociální péče ing. Jaromír Nečas plán hospodářského oživení ČSR, jehož prioritou byl boj s nezaměstnaností.¹¹⁴ Z vlivů zostřujících problém nezaměstnanosti uváděl ministr Nečas nástup poválečných ročníků mládeže do produktivního věku, omezení vystěhovalectví a uvolňování pracovních sil racionalizací. Podle Nečase existovala příčinná souvislost výše vývozu s nezaměstnaností a tvrdil, že jsou nutná nová opatření vedoucí k oživení vývozu tolik důležitého pro československou ekonomiku. Jednoznačně se stavěl za zlepšení správní administrativy, sjednocení a zajištění právního řádu, zlevnění úvěrů a zlepšení dopravy.¹¹⁵ Dle jeho návrhů vidíme, že ministr Nečas usiloval především o obnovu fungování systému jako celku, to pak mělo vést zprostředkovaně ke zlepšení pozic na trhu práce.

4.3 Přínosy a návrhy politických vládních stran

Československá sociálně demokratická strana

Vytržena z letargie stávající situací 15. 11. 1930 předložila tato strana vládě tzv. „Pamětní spis o hospodářské krizi, jakož i prostředcích, jak zabránit stoupající nezaměstnanosti a zmírnit její následky“. Spis se nesnažil analyzovat příčiny krize, ale představoval 31 bodů návrhů na řešení hospodářských problémů s ohledem na narůstající nezaměstnanost. Sociální demokracie dlouho otálela s nabídkou řešení krize a jejich vysvětlení příčin bylo až příliš teoretické. Skupina kolem Josefa Macka využila situace k prosazení svých ekonomických názorů ve straně a spolu s Františkem Veselým vypracoval v roce 1933 protikrizový program k oživení ekonomiky. Program požadoval státní intervencionalismus, plánování a byl zaměřen protideflačně. Chtěl například zvýšit důchodovou daň a tyto peníze pak použít pro fond nezaměstnaných.¹¹⁶

Příčinu krize viděl Macek jako většina tehdejších ekonomů v nashromáždění jevů, neschopnosti a nevzdělanosti vládních činitelů. Bral krizi jako následek špatné peněžní a úvěrové politiky. Navrhoval odpoutání od zlaté měny, zvýšení emise bankovek a snížení úroku. To mělo vést k usnadnění podnikání. Přesto své naděje vkládal Macek spíše v

¹¹⁴ Nečas, J.: Likvidace nezaměstnanosti..., s. 25-36.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 43.

¹¹⁶ Sekanina, M.: Kdy nám bylo nejhůře..., s. 86-90.

podnikání státu, které mělo vést k oživení celého národního hospodářství a tím i snížení nezaměstnanosti. Po vzoru Rooseveltova protikrizového plánu New Deal odmítal tzv. nouzové práce a navrhoval využití pracovních sil k veřejnému prospěchu. Sociální demokraté, kteří vedli v roce 1934 na krátko jak ministerstvo sociální péče, tak i ministerstvo veřejných práce, se shlédli v New Dealu a rozsáhlé prosazovali veřejné práce.¹¹⁷ Inklinování zemí ke zlatému standardu vyústilo podle Macka k ochranářské politice, která vedla ke zhoršení mezinárodních obchodních vztahů. Sociální demokraté tedy žádali odstraňování cel. Protikrizový plán sociální demokracie však nelze vydávat za plán jako takový, neboť požadavky strany byly pouze vyjádření reformistických snah.¹¹⁸

Ve svém Programu sociálně demokratické strany dělnické schválený na XVI. řádném sjezdu 29. září 1930 v Praze navrhovala strana: „Nezaměstnanosti budiž čeleno řádným vybudováním zprostředkovny práce, organisovaného za účasti odborových organizací proti nezaměstnanosti, na něž necht' přispívají nejen zaměstnanci, nýbrž též zaměstnavatelé, stát, země, okresy a obce.“¹¹⁹

Československá národně sociální strana

Stejně jako sociální demokraté chtěli uskutečňovat reformy cestou státních zásahů do ekonomiky. Hlavním posláním státu měla podle nich být péče o „všeobecné blaho“. To v čem se ale národní socialisté odlišovali od sociální demokracie, bylo myšlenkové sejetí se syndikalismem.¹²⁰

Hejda, jeden z vůdčích představitelů strany, viděl příčiny krize jako důsledek první světové války, která přinesla nové rozdělení výroby v neprospěch Evropy. Vedle války viděl příčinu krize také v racionalizačních účincích výroby, jejímž důsledkem bylo snížení spotřeby a omezení počtu pracujících v důsledku zavádění výkonnějších strojů. To vše mělo ještě hlubší příčinu v krizi celého laissez-faire hospodářského systému, tedy v krizi kapitalismu. Na rozdíl od Macka nespojoval tedy příčiny krize se znehodnocením zlata a restriktivní úvěrové politice. Hejda vidí řešení dané situace v přechodu na plánovité hospodářství, konkrétně prostřednictvím cílevědomé úvěrové politiky emisní banky a státních zásahů do ekonomiky

¹¹⁷ Deyl, Z.: Sociální vývoj..., s. 149 – 150.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 91 – 96.

¹¹⁹ Prokš, P.: Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878 – 1948, Edice politických programů, Historický ústav AV ČR, Praha, 1999, s. 209.

¹²⁰ Syndikalismus je směr v dělnickém hnutí, který se vyznačoval negativním vztahem k existenci státu a usiloval o vytvoření nové společnosti pomocí hospodářského boje a odborového hnutí

pomocí státního rozpočtu. Jejich politika tak měla působit proticyklicky. Výkyvům chtěla strana zabránit pomocí zvyšování nebo naopak omezování státních zásahů.¹²¹

Podle mého názoru však většina snah o zmírnění působení hospodářského cyklu vede k většímu prohlubování jednotlivých fází cyklu a propast mezi spotřebou a výrobou stejně výrazně neřeší. Dnes už můžeme jednoznačně prohlásit, že plánovité hospodářství bylo neúspěšné.

Agrární strana

S návrhy řešení krize přišla Agrární strana mnohem rychleji než ostatní. Hlavní příčinu krize viděla především ve změnách mezinárodního obchodování, jako například dumpingová opatření nebo zvýšená celní ochrana. Představitelé strany pak spatřovali hlavní problém krizi v zemědělství. Konkrétní návrhy se i uvnitř strany lišily. Spolutvůrcem programu byl Vladislav Brdlík, proti jeho návrhům však vznikla opozice. Uvnitř strany se tak vytvořily dvě protikrizové koncepce.¹²²

Brdlík hledal příčinu krize v cenové politice monopolů. Důvod zhroutení cen zemědělských produktů viděl v zámořské konkurenci, která přišla s politikou mnohem nižších nákladů. Nelíbila se mu cenová politika kartelů, celní ochrana průmyslu či regulace výroby. Byl zastáncem deflační politiky jako východiska z krizové situace a přichází s tvrdými požadavky. Požaduje snížení cen pomocí snížení nákladů včetně mezd. Vůči této úsporné politice se však zvedla vlna odporu uvnitř samotné agrární strany.

Proti Brdlíkovi a jeho protikrizové koncepci stáli i sami členové strany jako byl například dr. Rudolf Brož, zastánce Keynesovské ekonomické teorie. Brož spatřuje příčinu problému v tzv. zlaté deflaci. Navrhuje odpoutání československé měny od zlata a na rozdíl od Brdlíka požaduje opuštění deflační měnové politiky a zavedení velkorysé úvěrové politiky. Jeho politika nebyla deflační a on sám ji nazýval „reflační“. Odvolával se také na německé řešení krize, se kterým přišel Adolf Hitler. Podle Brože předhitlerovská deflační politika pohřbila ekonomiku a až Hitlerova vláda, jež přišla s politikou expanze úvěrů, vedla ke zlepšení situace. Mnozí ekonomové a historikové se kloní k názoru, že politika levných úvěrů je úspěšný způsob řešení. Peníze jsou levnější, lidé mohou nakupovat a ekonomika se nepotápí.¹²³ Konjunktura v Německu však byla způsobena rozsáhlým zbrojením, které přineslo mnoho nových pracovních míst. I to je tedy příčinou mnohem rychlejšího překonání

¹²¹ Sekanina, M.: Kdy nám bylo nejhůře..., s. 96 – 100.

¹²² Tamtéž, s. 101 – 103.

¹²³ Více k Brožovi a jeho programu v jeho knize: Brož, R.: Jak z krize?, Praha, 1936.

krize než například v Československu. Ptejme se však, zda bychom opravdu chtěli snížení nezaměstnanosti za tuto cenu. Nutno říct, že českoslovenští politici nemohli tušit, k čemu se Hitler chystal a jaké byly jeho plány díky zvýšenému zbrojení.

V roce 1932 dochází k obměně politických špiček ve vedení strany a tedy i vlády. V důsledku nespokojenosti s Udržalovou vládou dochází k jejímu vystřídání vládou Jana Malypetra, což znamenalo výraznou změnu v dosavadní orientaci. Nová opatření představovala cestu státních zásahů do ekonomiky a vybudování cenového kartelu za pomoci státu. I přes požadavek státních zásahů do ekonomiky nevedla cesta z krize podle agrární strany směrem k socialistickým myšlenkám. Strana chtěla zachovat stávající demokratický systém a i přes podobnost protikrizových návrhů agrární strany se sociální demokracií se odlišovala otevřeným obdivem k nacistickému Německu.¹²⁴ Malypetrova vláda přikročila ve svém programu k výrazným restrikcím především v oblasti sociální. To se projevilo hlavně v nové úpravě gentského systému z roku

Ze srovnání protikrizových programů jednotlivých stran vyplývá jedna věc. A sice, že všechny výše popsané strany preferují nutnost státních zásahů. Rozdíly spočívaly v odlišném přístupu k obsahu a metodám týkajících se státního intervencionalizmu. Obě sociální strany spatřovaly východisko z krize v americké cestě. To vše má pak vést k nastolení nové a lepší socialistické společnosti. Agrární strana naopak viděla vzor v nacistickém Německu, jehož politika měla vést ke zlepšení postavení venkova.¹²⁵

Komunistická strana Československa

Se zcela jiným programem pak přichází KSČ. VHK zastihla komunistickou stranu v období střídání stráží na nejvyšších postech. Po V. sjezdu KSČ se moci chopila skupina kolem Klementa Gottwalda na základě podpory Komunistické Internacionály z Moskvy. Touto událostí dochází k myšlenkovým změnám uvnitř strany, která definitivně přechází od socialismu a podřizují svoji politiku centrále v Moskvě a ideologii stalinismu. KSČ se postavila do čela bojů nezaměstnaných. Kominternu vedla hnutí v Československu a ostatních zemích jako přímý útok proti kapitalismu a čistý přechod ke komunismu. KSČ pak přichází s novou taktikou, jež má vést ke zlepšení situace. Můžeme však konstatovat, že většina kroků podniknutá KSČ vedla k jednomu hlavnímu cíli. Tím byla snaha získat co největší voličskou

¹²⁴ Sekanina, M.: Kdy nám bylo nejhůře..., s. 104 – 106.

¹²⁵ Tamtéž, s. 106.

základnu a tedy uskutečnit převrat a dostat se k moci. Cílem KSČ bylo v duchu komunistické ideologie násilné svržení kapitalismu a nastolení diktatury proletariátu¹²⁶

Jako hlavní program strany byl stanoven boj proti nebezpečí imperialismu, který panoval ve světě. Dále pak boj za práva dělnictva, proti fašistickému nebezpečí z Německa. V neposlední řadě pak boj zaměstnaných i nezaměstnaných dělníků. Tento program se měl stát bojem za destabilizaci stávajícího systému a nastolení zcela nového v duchu komunismu. Zaměření pozornosti na podporu nezaměstnaných a odborovou činnost nebyla bezúčelná. Většina nezaměstnaných byla totiž na činnosti odborů finančně závislá, protože, jak již bylo výše řečeno, odborové organizace vyplácely členům na základě gentského systému podporu v nezaměstnanosti spolu se státním příspěvkem. To se komunistům samozřejmě nelíbilo, protože to bránilo v uskutečnění jejich cílů. Strana tedy chtěla zbavit odbory jejich podpůrné činnosti a zahájila rozsáhlou akci za zrušení gentského systému. Naopak chtěla zavést nový systém podpor, na jehož základě by podpory v nezaměstnanosti dostávali všichni bez ohledu na to, zda je daný člověk v odborech či nikoli. Strana však vyžadovala pro nezaměstnané absolutně nereálné požadavky na tehdejší situaci, a proto neměla v počátcích krize valný úspěch. Příliš trpěla vnitřními spory a nebyla sto naplnit své představy o boji proti kapitalismu.¹²⁷

Jejich východiskem z krize se stal přechod na proletářskou diktaturu. Zveřejnili požadavek všeobecné státní podpory v nezaměstnanosti s orientací na vesnické obyvatelstvo a žádali zlepšení mzdových podmínek zemědělců, bezplatné předání půdy z rukou velkostatkářů a církve do rukou drobných rolníků. Bojovali v zájmu pracujících, městských středních vrstev, pracující inteligence a mládeže. Druhá fáze činnosti komunistů již byla úspěšnější, intenzivnější. Vedle hnutí nezaměstnaných se začal rozvíjet stávkový boj proti propouštění a snižování mezd. Stávky uskutečněné v této době byly téměř vždy fyzicky potlačeny státem, což vedlo k posilování pozic KSČ. Tyto akce byly však svým rozsahem příliš bezvýznamné než aby mohly výrazným způsobem zastavit kapitalisty. Proto se rozhodli přejít k větší ofenzivě a společnému postupu pracujících i nezaměstnaných. 13.4 1932 se uskutečnila generální stávka horníků. Stávka sice skončila kompromisem, ale stal se velice významnou pro KSČ, protože představovala další článek ve snaze o destabilizaci demokracie v Československu.¹²⁸

¹²⁶ Sekanina, M.: Kdy nám bylo nejhůře..., s. 106 – 110.

¹²⁷ Tamtéž, s. 110 – 113.

¹²⁸ Tamtéž, s. 113 – 115.

Reformisté spatřovali řešení v lepší organizaci práce, tzn. především ve zkrácení pracovní doby, komunisté pak hledali východisko ve svržení kapitalismu a uskutečnění rozsáhlého plánu sociálních přeměn.¹²⁹

Bez nadsázky můžeme říct, že nejagitárnějšími bojovníky za reformu péče o nezaměstnané ve 30. letech byli komunisté. Většina návrhů však byla absolutně podřízena ideologii strany a postrádala tudíž větší možnost uplatnění na tehdejším politickém poli. I přes řízenou podporu nezaměstnaných byly její výsledky příliš slabé, respektive se jí nepovedlo stanovených cílů dosáhnout.

¹²⁹ Deyl, Z.: Sociální vývoj..., s. 129.

Závěr

Velká hospodářská krize přišla do meziválečného Československa sice později než do ostatních států, o to hlubší dopad pak měla, především na ty nejnižší vrstvy obyvatelstva. Hospodářský vývoj, od něhož se pak odvíjela nezaměstnanost, byl ovlivněn dvěma faktory. Oba se vztahují k československému exportu, který měl hlavní podíl na růstu ekonomiky. Oslabení exportu a úpadek hospodářství logicky vedl k poklesu zaměstnanosti a problémům na trhu práce.

Ve své bakalářské práci jsem se zaměřila na analýzu sociálního systému v Československu v období první republiky. Hlavním cílem práce byl rozbor a posouzení nejdůležitějších opatření učiněných na ochranu a zlepšení sociálního postavení občanů. Dále jsem pak usilovala o zhodnocení návrhů jednotlivých stran na řešení nezaměstnanosti a krize vůbec.

V roce 1921 došlo ke schválení systému podpor podle gentského systému, k jehož realizaci došlo však až o čtyři roky později. Z důvodů stabilní hospodářské situace nebylo v tomto případě nutné spěchat s jeho zavedením do praxe. Můžeme shrnout, že gentský systém byl ve srovnání s obligatorním pojištěním horší, s výjimkou snad levnosti pro pracující. V období druhé poloviny 20. let fungoval téměř bez problémů, to lze přičíst na vrub také faktu, že nezaměstnanost byla v té době opravdu velmi nízká. Šok z růstu nezaměstnanosti je pak dán právě tímto nízkým číslem před vypuknutím krize v Československu. Sociální postavení občanů šlo následně rapidně dolů a ani gentský systém nebyl příliš velkou podporou. Jeho nevhodnost se během krize výrazně prokázala a ani státní péče nedokázala pomoci. Jako fungující se snad osvědčily alespoň různé charitativní spolky.

V mezinárodním srovnání v oblasti komparace sociální péče Československo nijak výrazně nevyčnívalo z řady, jak v pozitivním tak ani v negativním smyslu.

Jako malý středoevropský stát se Československo krizi zcela určitě vyhnout nemohlo. Na druhou stranu mohlo být na její příchod mnohem lépe připraveno, vytvořit koncepty, aby nedošlo k tak tíživým situacím. Nic takového vláda připraveného neměla a příchod krize a její dopady ji zcela překvapily. Stávající systém podpor v nezaměstnanosti byl z dnešního pohledu nejspíš zcela nevhodný. Nezabezpečoval dostatečně pomoc všem potřebným občanům. Můžeme se tedy jen domnívat, jaká byla životní úroveň občanů, ať už svým členstvím nebo nečlenstvím v odborových organizacích na podporu právo měli či nikoliv.

Po opadnutí prvotních šoků strany samozřejmě nezahálely a nabízely své návrhy na cestu z krize. V této práci jsem předložila a popsala jejich návrhy a zhodnotila je z pohledu

dnešního. Na závěr můžeme říci, že všechny demokratické strany nabízely řešení vedoucí k určitému stupni socialismu. Nebyly však tolik extrémní jako Komunistická strana Československa. Sociální demokracie i národní socialisté se chtěli vydat cestou intervencionalismu a celních opatření, jež by vedlo k posílení moci státu jako stabilizátora ekonomiky. Tyto tendence se neprojevovaly pouze u nás, za svůj vzor si českoslovenští politikové vzali plán na obnovu americké ekonomiky prezidenta Roosevelta nazvaný New Deal. Dnes bychom mohli říct, že to bylo špatné rozhodnutí. Agrární strana byla i ve svých návrzích na odstranění problémů už ze své podstaty zaměřena především na zemědělce a rolníky a až málo kriticky viděla přínosy uskutečněných kroků v politice sousedního Německa pod taktovkou Adolfa Hitlera.

Zvláštní pozornost je věnována činnosti KSČ, která se sama postavila do čela bojů nezaměstnaných. Její cíl však byl z dnešního pohledu zcela jasný. Usilovala především o co nejširší voličskou základnu a z toho pak vyplývající podporu ve volbách. Oficiálně bylo cílem komunistů dosáhnout lepšího postavení občanů. Skrytě však chtěla tuto situaci využít ke svržení nefungujícího kapitalismu a nastolit centrálně plánovaný socialismus.

30. léta a jejich dopad znamenal odklon od liberálního pohledu na ekonomiku, zpochybnění některých základních práv a svobod a v konečném důsledku v posílení víry v řízenou společnost. Velká hospodářská krize vedla k chybným změnám názorů na procesy volného trhu a ke snaze zemí dosahovat plné zaměstnanosti, jež se ukazovalo jako nejlepší způsob řízení ekonomiky pro zachování stability systému.

Velká hospodářská krize měla drtivý dopad na hospodářství téměř všech zemí a ve výsledku vedla ke změnám pohledu na společnost a zprostředkovaně vehnala svět do druhé světové války.

I dnes, v době hospodářské krize a rostoucí nezaměstnanosti by se vlády zemí měly podívat zpět do minulosti, poučit se a pochopit. Stejně tak, jak se tomu stalo v 70. letech, kdy nezaměstnanost opět hrozila vysokými čísly.

Seznam literatury

Prameny publikované:

DEYL, Z.: Sociální vývoj Československa 1918 – 1938, Praha, Academia, 1985

DOLEŽALOVÁ, A.: Rašín, Engliš a ti druzí: konfrontace hospodářské politiky ve fiskální a měnové oblasti. Léta 1918 – 1928, Praha, Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2002, č. 1

ENGLIŠ, K.: Sociální politika, Praha, 1921

GOTTWALD, K: Spisy, sv. 3, 1931 – 1933, Praha, 1951

KÁRNÍK, Z.: České země v éře první republiky (1918-1938). Díl druhý. Praha, Libri, 2002, ISBN 80-7277-031-4

KOŘALKOVÁ, K.: Ohlas hnutí nezaměstnaných ve vnitropolitickém životě Československa na počátku hospodářské krize (1930 – 1931), ČSČH 6, 1958, č. 3.

LACINA, V.: Tempo růstu a etapy rozvoje hospodářství v meziválečném Československu, ČČH 93, 1995 č. 2

LACINA, V.: Velká hospodářská krize v Československu 1929-1934. Praha, Academia, 1984

MACEK, J.: Základy sociální politiky, Díl 1., Úkoly a zásady, Praha, 1925

NEČAS, J.: Nezaměstnanost a podpůrná péče v Československu, v Praze: Sociální ústav ČSR, 1938

PROKŠ, P.: Politické programy Českoslovanské a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878 – 1948, Edice politických programů, Historický ústav AV ČR, Praha, 1999

PRŮCHA, V.: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. 1. díl: období 1918-1945. Brno, Doplněk, 2004, ISBN 80-7239-147-X

RÁKOSNÍK, J.: Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918-1938. Praha, Karolinum, 2008, ISBN 978-80-246-1429-8

SEKANINA, M.: Kdy nám bylo nejhůř? Hospodářská krize 30. let 20. století v Československu. Praha, Libri, 2004, ISBN 80-7277-213-9

ŠTERN, E.: Kritický rozbor péče o nezaměstnané v Československu, Sociální revue, r. 13, 1932

VENCOVSKÝ, F.: Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948, Brno, 1997. ISBN 80-210-1624-8

Statistická ročenka Republiky československé, 1924 - 1938

Internetové zdroje:

BURTON, Fulsom Jr.: Tři mýty o Velké hospodářské krizi, citace 23. 5. 2009, přístup z internetu:

<<http://cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=485&PHPSESSID=81606d0c094934716161342a0a7a3f5a>>

HOLMAN, Robert.: Výročí propuknutí Velké hospodářské deprese, citace 25. 5. 2009, přístup z internetu: <<http://cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=481>>

Digitální depozitář parlamentu České republiky, Národní shromáždění republiky Československé, přístup z internetu: <<http://www.psp.cz/eknih/1929ns/index.htm>>